

Wróblewski, Jan

Działalność bibliotekarska Franciszka Szczepańskiego

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 589-620

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN WRÓBLEWSKI

DZIAŁALNOŚĆ BIBLIOTEKARSKA
FRANCISZKA SZCZEPAŃSKIEGO

I

Ostatnie dwudziestolecie XIX wieku zaznaczyło się na Warmii szczególnym ożywieniem ruchu polskiego¹. Wynikało to z wielu przyczyn, takich, jak wypadki gietrzwałdzkie, walka o przywrócenie w szkołach języka ojczystego, akcje wyborcze do sejmu i parlamentu, działalność Towarzystwa Czytelników Ludowych, obchody rocznic narodowych i inne. Ten warmiński ruch narodowy zyskał na sile, z chwilą założenia własnego organu — „Gazety Olsztyńskiej” — wokół której skupiła się grupa najaktywniejszych działaczy, będących niejako motorem wszelkich poczynań na niwie narodowej. Jednym z nich był Franciszek Szczepański, zamożny chłop z Lamkowa, który w tym ruchu odegrał czołową rolę. Sama jednak postać Szczepańskiego dotąd była znana głównie z artykułów publicystycznych² — została także uwzględniona w *Słowniku biograficznym Warmii, Mazur i Powiśla* Tadeusza Orackiego³ oraz w będącym jeszcze w druku *Słowniku pracowników książki polskiej*⁴. Ponadto działalność Szczepańskiego znalazła odbicie w pracach Andrzeja Wakara⁵ i Jana Wróblewskiego⁶. Główną przeszkodą do pełnego ujęcia tej niezwykle interesującej sylwetki chłopca-społecznika, działacza politycznego i oświatowego, bojownika o polskość Warmii jest brak dostatecznych materiałów. Dotychczasowe bowiem publikacje na temat Szczepańskiego były opracowywane na podstawie niepełnych roczników „Gazety Olsztyńskiej”⁷

¹ Zob. m.in. A. Wakar, *Przebudzenie narodowe Warmii 1886—1893*, Olsztyn 1965.

² M. Zientarówna, *Życie i działalność Franciszka Szczepańskiego*, Wiadomości Mazurskie, 1946, nr 59, s. 3; T. Ruczyński, *Franciszek Szczepański, bojownik o polskość Warmii*, Słowo na Warmii i Mazurach, 1954, nr 31, s. 3; T. Oracki, *Franciszek Szczepański*, Słowo na Warmii i Mazurach, 1962, nr 2, s. 2; J. Wróblewski, *Franciszek Szczepański — chłop z Lamkowa*, Tygodnik Kulturalny, 1964, nr 2.

³ T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 roku*, Warszawa 1963, s. 280.

⁴ *Słownik biograficzny pracowników książki polskiej*. Pod redakcją Ireny Treichel.

⁵ A. Wakar, op. cit.

⁶ J. Wróblewski, *Biblioteki polskie na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1881—1939*, Olsztyn 1968.

⁷ Wykorzystywano tylko roczniki „Gazety Olsztyńskiej” znajdujące się w bibliotekach krajowych. Zob.: J. Jasiński, *Wykaz czasopism i kalenda-*

oraz ustnej tradycji. W niniejszym artykule bazę materiałową wzbogacono o roczniki „Gazety Olsztyńskiej” znajdujące się we Lwowie, co pozwoliło na rozszerzenie i pogłębienie tematu oraz na wysunięcie rowych wniosków i udokumentowanie wysuniętych poprzednio hipotez, głównie z zakresu rozwoju czytelnictwa.

II

Danych biograficznych Franciszka Szczepańskiego mamy niewiele; niewspółmiernie mniej aniżeli innych ówczesnych działaczy warmińskich. Wiemy tylko, że urodził się w Lamkowie 28 sierpnia 1842⁸ w rodzinie, która zamieszkiwała w tej wsi od przeszło czterystu lat⁹, osiadła na prawach chełmińskich, o czym świadczy określenie „kelmer”. Żona Szczepańskiego, Katarzyna, z domu Gette, nie umiała zupełnie po niemiecku. Dzieci mieli siedmioro czy ośmioro (najmłodszy syn, Bernard, ożenił się w 1921 r. z córką Andrzeja Samulowskiego, Bronisławą).

Więcej natomiast wiemy o działalności społecznej Szczepańskiego, która według dotychczas znanych źródeł rozpoczęła się w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku i szła głównie w trzech kierunkach:

1. organizowania wieców o przywrócenie w szkołach nauki języka polskiego; 2. akcji wyborczej, zmierzającej do zdobycia mandatu w parlamencie dla polskiego posła z Warmii; 3. organizacji i rozwoju czytelnictwa ludowego. Wszystkie wyżej wymienione punkty sprowadzały się do jednego, wspólnego mianownika: obrony języka i narodowości polskiej przeciw prowadzonej germanizacji.

W 1885 r. Szczepański z pomocą redaktora Ignacego Danielewskiego z Torunia zorganizował dwa wiece na Warmii. W dniu 15 sierpnia odbył się wiec w Olsztynie, a nazajutrz po południu w Barczewie¹⁰. Na wiecach tych omawiano petycję pn. *Petycja ojców rodzin i osób z Prus Wschodnich pociągniętych do podatków szkolnych, o zniesienie rozporządzenia Naczelnego prezesa z dnia 24 lipca 1873 tyżącego szkół ludowych w teżże prowincji, a o spowodowanie zaprowadzenia innego*. Pod tą petycją zebrano ogółem na Warmii 3521 podpisów. Petycję tę jednak sejm w 1886 r. odrzucił¹¹. To niepowodzenie nie zniechęciło Szczepańskiego, gdyż w 1888 r. wystąpił na la-

rzy polskich na Mazurach i Warmii z lat 1718—1939, znajdujących się w bibliotekach krajowych i zagranicznych, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1961, ss. 197—210.

⁸ Data urodzenia i śmierci znajduje się na grobie Szczepańskiego na cmentarzu lamkowskim.

⁹ Wg listu wnuka, Władysława Szczepańskiego z Częstochowy (21 IX 1961).

¹⁰ „Przyjaciół” 1885 nr 34; Ignacy Danielewski m.in. tak opisuje te wiece: „...Na pierwszym wiecu w Olsztynie mało było ludzi, może 20 i parę osób, między temi 4 czy 5 nauczycieli [...] Wszyscy obecni, a byli to gospodarze wiejscy mniejsi i więksi, oraz rzemieślnicy z miast, wszyscy zaś godzili się w tem, że dzieci mało po polsku uczą, stąd też cała nauka szkolna jest dla nich bez pożytku, bo dzieci z domu po niemiecku nie umieją, w szkole tylko na pamięć niemieckich słów się uczą, a nie rozumieją ani niemieckiej mowy w rozmowie ani w czytaniu jakiej książki. Toteż w kościele np. śpiewają niemieckie słowa, ale nic z tego nie wiedzą, co to znaczy i co wyśpiewują. Nikt nie myśli temu się przeciwić, aby dzieci po niemiecku rozumiały i rozmówić się umiały, ale właśnie zaniedbanie ich w polskiej mowie im przeszkadza. Panowie nauczyciele tylko byli innego zdania [...] Na drugim wiecu w niedzielę następną było w Wartemborgu [Barczewie] ludzi wiele i to nawet z dalekich stron, bo oprócz miasteczka i powiatu własnego, jeszcze z reszelskiego, z sonsborskiego [mragowskiego], z szczycieńskiego i ostródzkiego powiatu, a więc tak z Warmii, jak z Mazur, co dowodzi, że za Warmią

mach „Gazety Olsztyńskiej” z postulatem wznowienia wieców na Warmii¹². Wreszcie cztery lata później, tj. w 1892 r., doszło do organizacji wieców szkolnych, w których Szczepański znowu odegrał czołową rolę. Między innymi przewodniczył wiecowi w Biskupcu, na którym było obecnych 120 osób¹³, zagajał i przewodniczył w Bartołtach (obecnych 200 osób)¹⁴ oraz zagajał w Barczewku¹⁵.

Drugą sprawą, w którą zaangażował się Szczepański, to akcja wyborcza. Na temat ten znajdujemy już w 1881 r. w chełmińskim „Przyjacielu Ludu” korespondencję zatytułowaną *Głos z Warmii*, a datowaną 24 września z Lamkowa (p. Wartemborkiem)¹⁶, nie mamy jednak pewności czy jej autorem był Szczepański. Natomiast nie ulega już żadnej wątpliwości, że w 1888 r. zabierał on głos w „Gazecie Olsztyńskiej” w sprawie wyborów do sejmiku pruskiego¹⁷. Ale najbardziej zasłynął Szczepański w czasie wyborów do parlamentu Rzeszy w 1890 r. Wszedł wtedy wraz z Andrzejem Samulowskim, Piotrem Sznarbachem, Jakubem Mazuchem i Janem Liszewskim w skład Tymczasowego Komitetu Wiecowego, przekształconego po wyborach w Polski Komitet Wyborczy na Warmii. Tymczasowy Komitet Wiecowy wysunął kandydaturę Szczepańskiego na posła polskiego z Warmii. Zwycięstwo jednak odniósł kandydat Centrum Justyn Rarkowski¹⁸. Trzy lata później wziął również czynny udział w wyborach do parlamentu¹⁹.

Największy jednak sukces osiągnął Szczepański na polu rozwoju czytelnictwa ludowego. W 1890 r. kilka tygodni po przegranych wyborach, przyjął on urząd delegata na Warmię Towarzystwa Czytelnictwa Ludowych w Poznaniu²⁰.

budzą się i Mazury i dopominają się swojej polskiej mowy...” Danielewski swoją relację kończy tak: „Wiecie te i petycje przyszły do skutku za staraniem pana Franciszka Szczepańskiego gbuza ze wsi kościelnej Lamkowa pod Wartemborkiem. Byłem u niego na noc, przyjął mnie bardzo gościnnie po staropolsku. Niech mu za to wszystko Bóg błogosławi wraz z żoną i dziećmi!”

¹¹ „Gazeta Olsztyńska 1885 nr 9 (11 VI), s. 1: „Na ręce p. Szczepańskiego z Lamkowa przesłano z Berlina odmowną odpowiedź na petycję podpisaną przez trzy i pół tysiąca Warmiaków, domagających się o większe uwzględnienie języka polskiego w szkołach ludowych. Przy końcu rzekomego listu powiedziano, że izba poselska przyjęła wniosek komisji, aby ze względu na to, że ludność warmińska jest przeważnie niemiecką i że nie ma potrzeby szczególnego pielęgnowania polskiego języka w szkołach ludowych, nad petycją przeszła do porządku dziennego”.

¹² *Gazeta Olsztyńska*, 1888, nr 5. Por. A. Wakar, *Przebudzenie narodowe Warmii*, s. 56.

¹³ *Gazeta Toruńska*, 1892, nr 112, s. 2: „P. Szczepański z Lamkowa wzywa zebranych, żeby tymczasem uczyli sami w domu dzieci czytać po polsku”.

¹⁴ *Gazeta Toruńska*, 1892, nr 125 s. 1.

¹⁵ *Gazeta Toruńska*, 1892, nr 139, s. 3: „Najprzód zabrał głos p. F. Szczepański z Lamkowa. Zebraliśmy się, aby radzić o zachowaniu dzieciom języka ojczystego przynajmniej w nauce religii świętej. Widzimy bowiem, że dzieci polskie przez niemiecką naukę religii św. żadnej korzyści nie odnoszą i obojętnieją w wierze św. Wiedzą to i księża nasi i starali się swego czasu, aby nauka religii św. udzieloną była dzieciom w ich języku ojczystym. Trzeba i nam się o to dopominać, boć to nasze dzieci. Nie żądamy zresztą niczego nowego, tylko przynajmniej tej godziny polskiego czytania, jaką za wstawieniem się naszego Najprzewielebniejszego ks. Biskupa regencja ustanowiła, czego jednakże w szkołach nie wykonują. Żądamy zaś tej godziny dla tego, aby dzieciom ułatwić czytanie w polskim katechizmie i historii św.”.

¹⁶ *Kurier Poznański*, 1881, s. 1, cytuje *Przyjaciela Ludu*.

¹⁷ *Gazeta Olsztyńska*, 1888, nr 42. Por. A. Wakar, *Przebudzenie narodowe*, s. 60.

¹⁸ Szczepański otrzymał wtedy 5171 głosów, podczas gdy Rarkowski 9010.

¹⁹ *Gazeta Olsztyńska*, 1893, nr 43.

²⁰ *Gazeta Olsztyńska*, 1890, nr 12, s. 3; Instrukcja dla delegatów m.in. głosiła: „Delegaci zastępują zarząd Towarzystwa w okręgach opiece swojej

Nasuwa się jednak pytanie, czy przed 1890 r. Szczepański nie odgrywał żadnej roli w upowszechnieniu książki polskiej na tym terenie? Wprawdzie Tadeusz Grygier twierdzi, że „Szczepański nawiązał już kontakt z Towarzystwem Oświaty Ludowej w momencie, gdy kierownictwo objął dr Rymarkiewicz”²¹, ale nie podaje źródła, skąd zaczerpnął tę wiadomość. Powagą tego twierdzenia osłabia dalszy wywód Grygiera, który w tym samym przypisie podaje, że „zasługi Szczepańskiego dla TCL podkreślało szczególnie zebranie sprawozdawcze Towarzystwa Czytelni Ludowych w roku 1886”, powołując się na szóste sprawozdanie TCL za rok 1886²². Niestety, takiej wiadomości w cytowanym źródle nie znajdujemy.

Bardziej wiarogodną może być natomiast wiadomość podana przez Józefa Kisielewskiego, że Szczepański w 1889 r. na Walnym Zebraniu TCL w Poznaniu „wygłosił obszerny referat o potrzebach oświatowych na Warmii”²³, ponieważ Kisielewski przy opracowywaniu jubileuszowego wydawnictwa korzystał z istniejących jeszcze w tym czasie akt Zarząd Głównego TCL. Ale i tego faktu nie potwierdza ani „Gazeta Olsztyńska”, ani inne polskie gazety w zaborze pruskim. Również biorąc pod uwagę fakt, że funkcje delegatów zaczęto wprowadzać już w 1883 r. trudno jest zrozumieć, dlaczego Szczepański przyjął ją tak późno. (O żadnym innym delegacie z Warmii przed 1890 r. nie mamy wiadomości). Dlatego też jakkolwiek nie możemy wykluczyć ewentualnego udziału Szczepańskiego, ani w pracach Towarzystwa Oświaty Ludowej (choćby działalność tego towarzystwa na Warmii i Mazurach jest problematyczna²⁴), ani Towarzystwa Czytelni Ludowych do 1890 r., musimy do czasu znalezienia na ten temat materiałów źródłowych poniechać rozważań, mimo że nasuwa się pytanie, kto przyczynił się do powstania kilkudziesięciu biblioteczek na Warmii²⁵, zanim Szczepański został delegatem.

W swej działalności bibliotekarskiej Franciszek Szczepański koncentrował się głównie na trzech problemach:

1. sprawnej organizacji i dobrego funkcjonowania sieci bibliotecznej;
2. sprawach finansowych;
3. roli książki polskiej w budzeniu ducha narodowego. Przede wszystkim wielką zasługą Szczepańskiego jest to, że z luźno

poleconych, obowiązkiem ich staranie o dobro i rozszerzanie Towarzystwa, pozyskiwanie nowych członków, staranie się o powiększenie funduszu żelaznego przez legaty [...] Delegatowi służy prawo zawieszenia bibliotekarza w urzędowaniu, odebrania książek imieniem zarządu, ustanowienie nowego bibliotekarza [...] Delegat ustanawia w okręgu swoich kolektorów w ilości, którą uzna za odpowiednią...” (*Instrukcja dla pp. Delegatów Tow. Czytelni Ludowych w Poznaniu*, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Bydgoszczy; archiwum Sikorskich w majątku Wielkiej Chełmy, nr 30, k. 63).

²¹ T. Grygier, *Świadomość narodowa Mazurów i Warmiaków w polskich rachubach politycznych w latach 1870—1920*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1962, nr 1, s. 50.

²² Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu. Akta Prezydium Policji sygn. 4374 — szóste sprawozdanie TCL za 1886 r.

²³ J. Kisielewski, *Światła w mroku. Pięćdziesiąt lat pracy Towarzystwa Czytelni Ludowych w Poznaniu 1880—1930*, Poznań 1930, s. 81.

²⁴ Por. J. Wróblewski, *Geneza i początki rozwoju bibliotek ludowych na Mazurach*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1968, nr 2, s. 281.

²⁵ Mamy dane powstania w latach 1881—1888 bibliotek w następujących miejscowościach: 1881 — Klebark, Gryżliny; 1882 — Bartąg, Lamkowo, Dywity, Olsztyn, Barczewko; 1883 — Purda, Butryny, Bartoły Wielkie, Klebark Wielki (powtórnie), Gutkowo, Ramsowo; 1884 — Klebark Wielki (po raz trzeci), Butryny (powtórnie); 1885 — Patryki; 1886 — Najdymowo, Maruny, Rukławki, Rzeck, Stanclewo, Węgój; 1887 — Braswałd, Kieźliny, Mokiny, Stanclewo (powtórnie), Rykowiec; 1888 — Gietrzwałd, Gutkowo (powtórnie), Jaroty, Kronowo, Lamkówko, Łęgajny, Łapka, Różnowo, Skąjboty, Spręcwo, Nowe Wioki, Jedzbarck (WAPP, PP. sygn. 4374 — spisy założonych bibliotek).

istniejących biblioteczek na Warmii zorganizował skoordynowaną sieć biblioteczną. Prace organizacyjne rozpoczął z energią i rozmachem zaraz po objęciu funkcji delegata. Zgodnie z instrukcją już w maju zwołał zebrania rejonowe²⁵. Obyły się one w Olsztynie (9 maja)²⁷, Barczewie (15 maja)²⁸ i Biskupcu (18 maja)²⁹. Zebrania te spełniły podwójną rolę: załatwiono na nich sprawy organizacyjne (mianowanie bibliotekarzy i kolektorów) oraz posłużyły one do dalszej mobilizacji ruchu narodowego. I tak na zebraniu w Olsztynie, w którym uczestniczyło 40 osób, „najprzód przemówił p. Szczepański, nakładając do zakładania czytelni. Pan Samulowski zachęcał do gorliwego czytania, wykazując, że najlepszą rozrywką po pracy jest dobra książka. Zachęcał też aby dzieci uczyć po polsku czytać i pisać”. Obrano także tam kolektorów³⁰. Na zebraniu w Barczewie brało udział ponad 40 osób. Zagaił i przewodniczył Franciszek Szczepański. On też mianował kolektorów i bibliotekarzy na okręg barczewski. Tam również nie zabrakło momentów mobilizujących³¹. Najliczniejsze zebranie było w Biskupcu, gdzie też zagaił i przewodniczył Szczepański. Oprócz spraw poruszanych poprzednio, wynikła tutaj nowa — rewizji i konfiskaty polskich książek³².

Na wymienionych zebraniach rozdano także materiał instrukcyjny, a mianowicie:

1. Wskazówki dla pp. delegatów, bibliotekarzy i kolektorów Towarzystwa Czytelni Ludowych; 2. Informacja ogólna; 3. Informacja dla bibliotekarza Czytelni Ludowych w Poznaniu; 4. Ustawy Towarzystwa Czytelni Ludowych³⁴.

Potem Szczepański utrzymywał kontakt z terenem, głównie za pomocą apeli zamieszczanych w „Gazecie Olsztyńskiej”. Już w pierwszym z nich tak pisał:

„Proszę wszystkich subdelegatów z polskiej Warmii, żeby mi niebawem donieśli listownie, ile każdy w oddanym mu okręgu ma Czytelni, kto jest bibliotekarzem tych Czytelni, a kto kolektorem, gdzie są stare a gdzie nowo

²⁵ Instrukcja ta zalecała: „Zechcą [tj. delegacji] wziąć na uwagę z woli wanie zebrań powiatowych lub okręgowych w interesie Towarzystwa Czytelni Ludowych, na których łatwiej będzie przeprowadzić organizację powiatów i okręgów, wybrać bibliotekarzy i kolektorów. Kto w tej mierze inicjatywę i dobry da przykład, wielką będzie miał zasługę”. (*Instrukcja dla p.p. Delegatów*, op. cit.).

²⁷ Gazeta Olsztyńska, 1890, nr 20.

²⁸ Gazeta Olsztyńska, 1890, nr 19.

²⁹ Ibidem, nr 20.

³⁰ Ibidem.

³¹ Jak podaje sprawozdanie: „p. Pieniężny z Olsztyna zachęcał do czytania książek i gazet, w których złożony jest skarb wiedzy ludzkiej. Najwięcej osiąga się korzyści przez czytanie książek i gazet w języku ojczystym. Powinniśmy więc ukochać tę piękną naszą mowę polską, dzieci nasze jej uczyć i wspólnymi siłami bronić jej od zagłady. Przeczytał też p. P. wiersz Maryi Sokolnickiej „Polskiemu dziecku”, którego kilkadziesiąt odbitek rozdano pomiędzy obecnych. Pan Szczepański zachęcał do modlenia się na polskich książkach i brania udziału w śpiewie polskim w kościele i przy obrzędach kościelnych. Jeden z obecnych przeczytał bardzo dowcipnie napisany wiersz o balbierzu, któremu dobrze się na świecie powodziło, bo był wierny swej Wierze i mowie ojczystej” (Gazeta Olsztyńska, nr 20).

³² Gazeta Olsztyńska, 1890, nr 21. Chodziło tu o książki zabrane mistrzowi krawieckiemu p. Bykowskiemu z Węgoja przez *Amtsvorstehera* Weinerta (cała biblioteczka oraz książki własne wraz z książką do nabożeństwa). „Na to p. Pieniężny radził, aby się natychmiast udać do wyższych władz z zażaleniem i prośbą o wydanie książek. Jest prawdą, że niektórzy urzędnicy za gorliwi są w zabieraniu książek, bo i w Gietkowie zabrał żandarm swego czasu pennemu gospodarzowi książkę polską o używaniu Pain Expolera”.

³³ Gazeta Olsztyńska, 1895, nr 20.

założone Czytelnie i czy potrzeba jest książek do nowo założonych Czytelni. Można też tymczasem zasilic nowe Czytelnie książkami ze starych czytelni, a potem może każdy subdelegat napisać do Zarządu Towarzystwa Czytelni Ludowych pod adresem pana sekretarza dr. Władysława Łebskiego w Poznaniu, a on postara się o książki i do Czytelni nadesła" ³⁴.

Wobec braku sprawozdań z bibliotek, apele wraz z wykazami składek (zob. aneks) są głównym materiałem do analizy działalności bibliotekarskiej Szczepańskiego.

III

Tak więc na początku swej działalności Szczepański skoncentrował swoje wysiłki na organizacji sieci. Cały teren polskiej Warmii (powiat olsztyński i południowe części powiatu reszelskiego) podzielił na 8 okręgów, na czele których poustanawiał swoich zastępców — subdelegatów. Nazwiska subdelegatów i zasięg ich okręgów podawał Szczepański w „Gazecie Olsztyńskiej” ³⁵. Do nich też zwracał się w swoich apelach. Ta sprawna organizacja już po niecałym roku przyniosła Szczepańskiemu uznanie Zarządu TCL. W sprawozdaniu za 1890 r. znalazło się bowiem takie stwierdzenie: „Z uznaniem wyznać musimy, że najstaranniej przeprowadzoną została organizacja na Warmii, gdzie Szanowny Delegat, p. Szczepański szczegółowo zajął się podzieleniem powiatów na liczne okręgi i wszędzie poustanawiał subdelegatów, kolektorów i bibliotekarzy. Skończywszy z wielkim trudem w tym roku podział, niewątpliwie w roku przyszłym, zbierze także obfitsze owoce dla Towarzystwa naszego” ³⁶.

Jak przedstawiała się sieć biblioteczna na Warmii w końcu 1891 r., ilustruje tabela 1 ³⁷. Nasuwa się jednak pytanie, jak w następnych latach kształtowała się liczba bibliotek? Nie posiadamy, niestety, na ten temat bezpośrednich danych, możemy tylko ustalić je w przybliżeniu, na podstawie kilku stwierdzeń w „Gazecie Olsztyńskiej”. I tak np. w marcu 1892 r. Szczepański wymienia 28 czytelni, które nie złożyły żadnych datków i 15 czytelni, które takie datki złożyły, co łącznie daje nam 43 placówki ³⁸. W porównaniu z przytoczonym powyżej spisem, oprócz bibliotek „luźnych” brakuje tam trzech: w Olsztynie (?), Nerwiku i Stryjewie, natomiast figuruje jedna nowa — w Kabornie. Ponadto, jak już wiemy skądinąd, biblioteka z Bartąga została przeniesiona do Rusi ³⁹. Dwa tygodnie później w „Gazecie Olsztyńskiej” znajdujemy stwierdzenie: „u nas na Warmii istnieje przeszło 50 czytelni” ⁴⁰. Natomiast w 1894 r. wymieniana jest liczba 52 czytelni ⁴¹. Wprawdzie w lutym 1897 r. Szczepański obiecywał: „nieco później napiszę jeszcze raz zupełny spis wszystkich bibliotekarzy i kolektorów na polskiej Warmii i niektórych w pobliżu Mazurów” ⁴², (co by dało nam również nazwy i liczbę bibliotek),

³⁴ Gazeta Olsztyńska, 1890, nr 31, s. 2.

³⁵ Gazeta Olsztyńska, 1891, nr 90, 91, 92, 93; 1893 nr 95; 1894 nr 92; 1895, nr 100.

³⁶ WAPP, PP. sygn. 4373, k. 433. Sprawozdanie TCL za rok 1890.

³⁷ Gazeta Olsztyńska, 1891, nr 90, 91, 92, 93; Oprócz wymienionych w wykazie były jeszcze biblioteki luźne, których księgozbiory zamierzał Szczepański włączyć do innych dla ich wzmocnienia. Biblioteki te znajdowały się w następujących miejscowościach: Olsztyn II, Likusy, Łupstych, Nowe Włóki, Wygoda, Wyrandy, Lamkowo, Łapka, Południewo, Grabowo, Węgój, Rukiawki.

³⁸ Gazeta Olsztyńska, 1892, nr 22.

³⁹ Gazeta Olsztyńska, 1892, nr 5.

⁴⁰ Gazeta Olsztyńska, 1892, nr 27.

⁴¹ Gazeta Olsztyńska, 1894, nr 80, s. 1.

⁴² Gazeta Olsztyńska, 1897, nr 15, s. 1.

Tabela 1

Sieć bibliotek TCL na Warmii w roku 1891

Lp.	Czytelnia	Bibliotekarz	Kolektor	Włoski należące
Okręg I. Subdelegat: A. Sikorski z Gietrzwałdu				
1	Sząbruk	Franciszek Jabłoński	Tomasz Kijewski	Sząbruk, Unieszewo, Barwiny, Kręsk, Sia, Najerki
2	Gietrzwałd	Andrzej Samulowski	Sznarbach	Gietrzwałd, Cegłowo, Łajsy, Pęgłty, Nagłady, Rentyny, Woryty, Nowy Młyn
3	Wrzesina	Antoni Nowoczyn	brak	Wrzesina, Porbady, Trojan, Giedajty, Godki, Stękiń, Warkały, Szelańgowo
4	Szałstry	Jan Grzeski	Andrzej Skibowski	Szałstry, Bałag, Wołowno, Gamerki Wielkie, Gamerki Małe, Łabędź, Pupki
Okręg II. Subdelegat: Jan Skibowski z Brąszwałdu				
1	Brąszwałd	Piotr Eibing	Klimek	Brąszwałd, Bukwałd, leśnictwo Kajny, Redykajny, Bark-weda, Wopy
2	Spręcowo	Mateusz Moric	Dost	Spręcowo, Sętał, Różgity, Pistki
3	Różnowo	Andrzej Moric	Wachewicz	Różnowo, Dąbrówka Wielka
4	Dywity	Bernard Hohmann	Kwas	Dywity, Słupy, Dągi, Ługwałd
Okręg III. Subdelegat: Seweryn Pieniężny z Olsztyna				
1	Olsztyn	Seweryn Pieniężny	J. Dost	Olsztyn, Niekolkowo, Liznowy, Track, Pozorty, Stary Dwór, Dajtki, Likusy, Gronity
2	Kieźliny	Kasza	Baehr	Kieźliny, Zalbki, Myki, Wadag
3	Bartąg	Józef Kupczyk	brak	Bartąg, Bartążek, Tomaszkowo, Rekozy, Gagławki, Zadroś, Sójka, Ruś
4	Jaroty	Michał Brall	brak	Jaroty, Linowo
Okręg IV. Subdelegat: Jan Stankiewicz z Butryny				
1	Butryny	Józef Benedeit	Antoni Szczepański	Butryny, Kaletka, Nowa Kaletka, Ząbie, Orzechowo, Łańsk, Jelguń, Pokrzywy, Nowa Wieś, Przykop, leśnictwo Remut i ostiedle Dzierzgunka

Lp.	Czytelnia	Bibliotekarz	Kolektor	Włoski należące
2	Gryżliny	Klimek	brak	Gryżliny, Sławiguda, Pluski, Zieleniak, Bizdaka-Miodówko, Gromel, Majdy, Pasawya
Okreg V. Subdelegat: J. Białejewski z Klebarka Matego				
1	Skajboty	Jan Biernacki	Marcin Langkau	Silice, Skajboty
2	Klebark Wielki	Jan Pernak I	Pernak II	Klebark Wielki, Klebark Mały, Silice, Patryki, Nowe Patryki, Wójtwo
3	Szczesne	Franc. Petrykowski	Józef Barabas	Szczesne, Klewki
4	Trękus	Józef Matenia	Jakub Biermański	Trękus, Trękusek, Kojpaki
Okreg VI. Subdelegat: Adolf Biak z Marcinkowa				
1	Purda	Jan Pras I	Jan Szafryna	Purda, Purdka i leśnictwa, Pajtuny, Gławy, Groszkowo, Košno, Mędrzyny
2	Marcinkowo	Adolf Black	Wichert	Marcinkowo, Wyrandy, Wygoda
Okreg VII. Subdelegat: Franciszek Szczepański z Lamkowa				
1	Lamkowo	Jan Surraj	Antoni Braun	Lamkowo, Lamkówko, Włoki
2	Radosty	August Borrmann	Maciej Bogdański	Radosty, Szynowo wieś i dwór
3	Kronowo	Franciszek Budzeński	Marcin Dukat	Kronowo, Kronówko
4	Kołaki	Michał Weichert	Kiwitt	Kołaki, Próle, Dębno, Kiersztanowo, Racibałdy, wieś i leśnictwo Wiposwo
5	Barczewko	Andrzej Babieli	August Langwald	Barczewko, Orzechowo Mlyn, Szczypry
6	Gady	Piotr Surraj	Józef Baehr	Gady
7	Tuławki	Sylwester Ruch	Jan Kiwitt	Tuławki, Teguly, Nowe Włoki
8	Barczewo	Fr. Nowowiejski	Skibowski	Barczewo, Ruszajny, Maruny, Terka, Łapka
9	Łęgajny	Roch Karwacki	Hermanński	Łęgajny, Kaplityny
10	Mokiny	Józef Pulina	Jan Kotakowski	Mokiny, Sapuny, Sapunki, Krupliny

Lp.	Czytelnia	Biblioteka	Kolektor	Wioski należące
11	Jedzbark	Walenty Wypych	Jan Margowski	Jedzbark, Odryty
12	Kierzliny	Piotr Wagner	?	Kierzliny, Tumiany, Kucbory
13	Ramsowo	Antoni Kobudziński	Kulbacki	Ramsowo, Ramsówko, leśnictwo Kronowo, Zimnowo, Dadał, Dobrąg, Kromerowo, Klimkowo
14	Bartołty Wielkie	Michał Getta	Dost	Bartołty Wielkie, Bartołty Małe — Południowo, Kierzbuń, Pirki, Nowe Marcinkowo
15	Nerwik	Jan Geta	Kanclerski	Nerwik, Grabowo młyn, Prejowo, Podlaza
Okręg VIII. Subdelegat: Jakub Mazuch z Raszaża				
1	Biesowo	Langkau (gosp.)	Antoni Sokolowski	Biesowo, Biesówko, Zerbuń, Zarębiec, Czerwonka, Wilimy
2	Stryjowo	Ignacy Kostrzewa	Michał Kostrzewa	Stryjowo, Węgój, Łabuchy, Bukowa Góra, Wólka
3	Najdymowo	Maciej Szarbach	Franciszek Pompecki	Najdymowo, Doroszewo
4	Rzeck	August Klomfas	Józef Stoll	Rzeck, Ruktawki, Nasy, Kojtryny
5	Biskupiec	Karol Piszka	Juliusz Oliński	m. Biskupiec
6	Rasząg	Jakub Mazuch	Antoni Mazuch	Rasząg wieś i dwór, Czembrzucha
7	Pudląg	August Tontara	Piotr Geta	Pudląg, Zabrodzie, Parleza Wielka
8	Stanciewo	Walenty Grabarz	Andrzej Langkau	Stanciewo, Bredynki
9	Leszno	Michał Kiwitt	Józef Kolodziejski	Leszno, Leszno Małe, leśnictwo Lešno
10	Rudziska	Karol Kulbacki	Karol Lebendig	Rudziska

ale tej obietnicy nie spełnił na łamach „Gazety Olsztyńskiej”. Tylko na podstawie odnotowywanych składek (zob. tab. 2 i 3) stwierdzamy istnienie czytelników w niektórych nowych miejscowościach, jak w Wójtowie (być może przeniesiona z Klebarka) i Gutkowie⁴³. Wiemy też na podstawie ogólnej statystyki TCL, że w 1897 r. istniało na terenie całych Prus Wschodnich 66 bibliotek⁴⁴. Znając słabszy rozwój czytelnictwa na Mazurach możemy przypuszczać, że przynajmniej około 50 z nich znajdowało się na Warmii. Tak więc można stwierdzić, że Szczepański w czasie swojej delegatury administrował przeciętnie pół setką bibliotek. Była to najgęstsza sieć w całym okresie działalności bibliotek ludowych na Warmii, gdyż w okresie plebiscytu było ich nominalnie 40⁴⁵, a w ostatnim roku istnienia Wschodniopruskiego Oddziału Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech — 32⁴⁶.

IV

W apelach swoich Szczepański zwracał uwagę na wiele spraw natury organizacyjnej. Przede wszystkim na sposób zaopatrywania bibliotek w nowe książki. I tak w listopadzie 1891 r. pisał:

„Skarżą się też bibliotekarze, że Zarząd Towarzystwa Czytelni Ludowych w Poznaniu przesyła im nieraz książki takie, które oni w swoich Bibliotekach po kilka egzemplarzy już mają, a zwyczajnie Czytelnicy chcą zawsze książek nowych. Proszę więc panów bibliotekarzy, żeby, gdy chcą nowych książek, spisali sobie nazwę książek wszystkich, które w swej Czytelni mają i po ile egzemplarzy i ten spis posiali do Poznania, prosząc o książki innej treści...”⁴⁷.

Do tej sprawy wracał jeszcze kilkakrotnie, gdyż zdarzały się wypadki, że próby o nowe książki kierowano pod jego adresem, a nawet odsyłano mu książki już wyczytane⁴⁸. Ten problem wynikał z przyjętego w Towarzystwie Czytelni Ludowych systemu księgozbiorów stałych i miał niewątpliwie ujemny wpływ na rozwój czytelnictwa. Dopiero w czasie reorganizacji TCL po 1905 r. dokonano generalnej zamiany książek i wprowadzono komplety wymienne⁴⁹.

Od bibliotekarzy wymagał Szczepański, aby posiadali dokładne spisy książek znajdujących się w bibliotekach oraz raz w roku wszystkie książki od czytelników pościągali w celu przekonania się, w jakim stanie one się znajdują⁵⁰. Dbał też, aby książki szanowano, na co zwracał szczególną uwagę: „Niech też każdy bibliotekarz przestrzega, żeby książki nie były poplamione, poniszczone lub wcale zatracone”⁵¹. Innym zaś razem pisał: „Niekörtzy Czytelnicy są nawet tak dalece obojętni, że książki mają u siebie długi czas, podrą je i pobrudzą, a potem je tak bibliotekarzowi oddadzą... Za poplamione i podarte książki jest każdy Czytelnik zobowiązany zapłacić”⁵². Również domagał się zapłaty za książki zagubione⁵³.

⁴³ Gutkowo figurowało także w spisach przed 1891 r.

⁴⁴ J. K i s i e l e w s k i, op. cit., s. 229.

⁴⁵ Przegląd Oświatowy, 1920, ss. 38—40.

⁴⁶ Zob. J. W r ó b l e w s k i, *Ostatni rok działalności Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech — Oddział: Prusy Wschodnie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1968, nr 1, ss. 124—125.

⁴⁷ Gazeta Olsztyńska, 1891, nr 93.

⁴⁸ Gazeta Olsztyńska, 1897, nr 15, s. 1.

⁴⁹ Zob. S. M i c h a l s k i, *O stronie technicznej uruchomienia bibliotek TCL i tegoż uruchomienia nowym systemie*, Poznań 1910.

⁵⁰ Gazeta Olsztyńska, 1894, nr 92.

⁵¹ Gazeta Olsztyńska, 1894, nr 7.

⁵² Gazeta Olsztyńska, 1897, nr 15.

⁵³ Gazeta Olsztyńska, 1894, nr 92.

O wszelkich zmianach Szczepański polecał sobie meldować. „Jeżeliby w której czytelni jakie przeinaczenie nastąpiło, to jest żeby tam miał nastąpić nowy bibliotekarz albo kolektor, to proszę mi o tym naprzędkiem donieść”⁵⁴. Przestrzegał też, aby była zachowana zasada przynależności czytelników do poszczególnych bibliotek (zob. tabela 1) „...niech się też każdy Czytelnik trzyma swojej Czytelni i z niej tylko książki bierze do czytania, a nie brać z drugiej, i datki swoje dać też u swego kolektora, a nie do drugiej Czytelni chodzić i tam swój grosz dawać, aby był jakiś porządek”⁵⁵. Do utrzymywania tego porządku odwoływał się nawet do poczucia narodowej dumy: „Jeszcze raz proszę, aby to skutecznie, boć w każdej rzeczy musi być jakiś porządek, a osobiwie u nas, żeby nam nie zarzucano, że Polak nie lubi porządku”⁵⁶. Zachęcał też do zakładania nowych bibliotek⁵⁷ oraz do prenumerowania „Gazety Olsztyńskiej”⁵⁸, która spełniała rolę organu czytelni ludowych na Warmię (właśnie dzięki „Gazecie Olsztyńskiej” mógł ogłaszać swoje apele). Ogłaszał też wskazówki, jak należy zabezpieczyć się przed rewizjami i jakie książki wyrokiem sądowym zakazane należy z bibliotek usunąć⁵⁹. Ponadto informował o posiadanych przez siebie drukach, jak formularze do rocznych sprawozdań⁶⁰ oraz materiał instrukcyjny⁶¹. Na żądanie bibliotekarzy druki te wysyłał.

Jednak stosunkowo najwięcej miejsca Szczepański poświęcał sprawom finansowym. Wynikało to z tego, że podstawą istnienia i dalszego rozwoju Towarzystwa Czytelni Ludowych w Poznaniu były składki członków oraz mniejsze lub większe datki dobrowolnych ofiarodawców⁶². Dlatego też na łamach polskich gazet pojawiały się dosyć często apele Zarządu TCL nawołujące do ofiarności. Niezależnie od tych apelów ogólnych, sprawa kołatania do serc rodaków znalazła wiele miejsca w apelach Szczepańskiego. I tak już na zebraniach organizacyjnych w Olsztynie, Barczewie i Biskupcu zbierano składki na TCL⁶³. Natomiast już w drugim apelu ogłoszonym w listopadzie 1890 r. Szczepański pisał:

„W miesiącu listopadzie jest najwyższy czas, żeby kolektorzy ściągali od wszystkich Czytelników datki na rzecz Czytelni ludowych. Niech tedy bibliotekarze dadzą kolektorom dokładny spis Czytelników w swoim okręgu, a ci ściągają te datki roczne najmniej 50 fen. od każdego”⁶⁴. Na początku 1892 r. zaś narzekał: „Składki na Czytelnie latoś bardzo słabe. Choć są prawda czasy ciężkie, jednakże na tak ważną rzecz, jakimi są Czytelnie ludowe, skąpić nie należy. Kto książki czyta, powinien poczuwać się i do składki”. I dalej tak argumentuje: „Kufielek piwa mniej wypić lub kilka cygar mniej spalić,

⁵⁴ Gazeta Olsztyńska, 1894, nr 93, s. 1.

⁵⁵ Gazeta Olsztyńska, 1897, nr 15, s. 1.

⁵⁶ Gazeta Olsztyńska, 1897, nr 7, s. 2.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Gazeta Olsztyńska, 1890, nr 31, 52; 1893, nr 95; 1896, nr 20, 93.

⁵⁹ Gazeta Olsztyńska, 1896, nr 20.

⁶⁰ Gazeta Olsztyńska, 1894, nr 7.

⁶¹ Gazeta Olsztyńska, 1894, nr 92.

⁶² Ogólny dochód TCL w poszczególnych latach przedstawiał się następująco: 1880/81 — 12 581,77 marek; 1882 — 12 173,17; 1883 — 9953,98; 1884 — 7554,01; 1885 — 8001,07; 1886 — 8684,47; 1887 — 21 239,12; 1888 — 8258,11; 1889 — 22 457,12; 1890 — 19 917,09; 1891 — 10 411,33; 1892 — 12 999,75; 1893 — 12 520,58; 1894 — 9518,32; 1895 — 8195,91; 1896 — 9734,95; 1897 — 8835,46; 1898 — 12 544,89; 1899 — 12 725,44 (XIX sprawozdanie Towarzystwa Czytelni Ludowych w Poznaniu za rok 1899).

⁶³ Zebrano wtedy następujące kwoty: w Olsztynie — 5,20 mk, w Barczewie — 7,25 mk i w Biskupcu — 7,55 mk.

⁶⁴ Gazeta Olsztyńska, 1890, nr 52.

a wiele więcej trojaków zebrałoby się na książki, z których każdy tylko korzyść duchową i materialną odnieść może”⁶⁵.

Podobnie pisze Szczepański w następnym apelu, w listopadzie 1892 r. „W zeszłym roku bardzo mało się zebrało na rzecz Czytelni ludowych, osobliwie z Warmii, gdzie niektóre Czytelnie i wioski nic nie dały. Nie dajmyż się zawstydić od drugich okolic polskich, które całe sta, nawet tysiące marek ofiarują na tak szlachetną, a dla nas Warmiaków niezbędnie potrzebną rzecz. Boć skąd nasze dzieci dostać mogą teraz do przeczytania polską książeczkę, jeżeli nie z Czytelni ludowych? Jest to jedne z najżywotniejszych i najważniejszych Towarzystw, które dla utrzymania naszego języka pracuje, wspierajmyż więc je wszelkimi siłami, popierajmy i datkami krzepmy, aby ono nie upadło, lecz owszem zawsze więcej się rozszerzało...”⁶⁶. W rok później tj. w 1893 Szczepański nawołuje:

„Czas znowu, aby wszystkie biblioteki zebrały składki dla Towarzystwa Czytelni Ludowych w Poznaniu [...] książki kosztują wiele a w głównej kasie w Poznaniu są pustki. W zeszłym roku z Warmii bardzo mało składek zebrano i czuć u nas jakąś nieprzewycięzoną oziębłość w złożeniu kilku trojaków. Co do czytania, to nie można tego powiedzieć, bo każda biblioteka chciała by nowych książek, ale mało, albo wcale nic nie nadsyła do Towarzystwa. Daj Boże, aby w tym roku wszystko się naprawiło, i żeby ci, którzy mało dali, więcej tą razą dali, a ci którzy nic nie dali, datek podwójny teraz ofiarowali. Niechże bibliotekarze zaraz czynią swą powinność aby najpóźniej do Bożego Narodzenia składki były zebrane”⁶⁷.

Tak samo apeluje Szczepański na początku 1894 r.: „Proszę jeszcze raz, żeby się nie leniły czytelnie, które latoś nic nie dały [...] Nie dajmyż upadnąć tak pięknej i ważnej instytucji, jaką jest Towarzystwo Czytelni Ludowych. Każdy nieomal rad chętnie się coś nowego dowiedzieć i wielu też chętnie czyta, ale żeby dać, to osobliwie u nas wielu się do tego nie poczuwa. Wiem bardzo dobrze, że ci, którzy na czytelnie trojaka i półzłotka tak mocno żałują, na inne rzeczy, jak na cygary, tabakę, w karty, na różne świecidełka i fatalszki wiele więcej stracą, a nie żal im tego wcale. Gdy zaś przyjdzie na Czytelnię dać, to jakby spod kamienia i nawet myślą ci ludzie, że przez to są oszczędni. Jest to fałszywie zrozumiała oszczędność”⁶⁸.

W 1896 r. Szczepański tak argumentował: „Narzekamy, że nas niemczą powoli i gwałtem w szkole, w urzędach, w sądzie i nawet w kościele, ale żałujemy na taki dobry cel, jakim jest Towarzystwo Czytelni Ludowych kilka trojaków... Prawda i to, że teraz osobliwie dla nas rolników są bardzo ciężkie czasy, o jakich wprzód gospodarze nie wiedzieli. Ale dlatego też właśnie będziemy bardzo oszczędni w drugich wydatkach, jak w strojach i zbytkach, a nie żałujmy na Czytelnie ludowe...”⁶⁹.

W swych zaleceniach Szczepański posuwa się nawet tak daleko, że radzi, aby nie wypożyczać książek tym czytelnikom, którzy żadnych datków nie wnoszą⁷⁰.

Oczywiście same ubolewania na małą ofiarność czytelników należy brać z pewnym zastrzeżeniem, gdyż miały one mobilizować do wzmocnienia dalszej ofiarności. Nie posiadamy kilkuletnich przynajmniej zestawień datków z poszczególnych powiatów innych dzielnic, ale jeżeli np. porównamy sprawozda-

⁶⁵ Gazeta Olsztyńska, 1892, nr 5.

⁶⁶ Gazeta Olsztyńska, 1892, nr 90, s. 1.

⁶⁷ Gazeta Olsztyńska, 1893, nr 95, s. 1.

⁶⁸ Gazeta Olsztyńska, 1894, nr 7, s. 1.

⁶⁹ Gazeta Olsztyńska, 1896, nr 93, s. 1.

⁷⁰ Gazeta Olsztyńska, 1894, nr 7, s. 1.

nie finansowe z 1890 r. z niektórymi powiatami, bądź co bądź produkujące dzielnicy, jaką było wtedy Poznańskie, stwierdzamy, że Warmia nie była ostatnia⁷¹. Nie można też zapominać, że Warmia w przeciwieństwie do Poznańskiego, czy nawet Pomorza, była pozbawiona polskiego ziemiaństwa i mieszczaństwa, które to warstwy miały poważny udział w ofiarach na TCL.

Składki i wszelkie inne dobrowolne datki zbierali kolektorzy, aby nie dawać powodu władzom pruskim do ingerencji w celu dochodzenia tzw. podatku proceduralnego. Pieniądże odsyłano na adres skarbnika w Poznaniu, którym przez bardzo długi okres był dr Bolesław Kapuściński. Szczepański w swoich apelach sugerował, aby kolektorzy przekazywali zebrane sumy subdelegatom, a ci wysyłali je do Poznania razem ze względu na oszczędność w kosztach przesyłki, gdyż na porto odtrącano z zebranych składek. Można też było przekazywać zebrane datki za pośrednictwem „Gazety Olsztyńskiej”⁷², Radził też Szczepański, aby spis ofiarodawców przesyłać do „Gazety Olsztyńskiej” „celem ogłoszenia, ile każda wioska złożyła”⁷³. Był to również chwyt psychologiczny, gdyż miało to mobilizować do zwiększenia ofiarności. Jednak nie wszyscy życzyli, aby ich nazwiska ogłaszać, stąd w niektórych wypadkach spotykamy inicjały albo litery N.N. Sam zwyczaj ogłaszania składek na TCL wprowadzono już w 1889 r.⁷⁴, ale dopiero za Szczepańskiego zaczęto go stosować masowo. I właśnie wobec niezachowania się innych źródeł owe ogłoszenia składek (ponad 1000 nazwisk — zob. aneks) dają nam w sumie cenny materiał do analizy rozwoju TCL na Warmii. Tak wykonane przez autora zestawienia mają tutaj potrójne znaczenie:

1. dają wyobrażenie o wielkości i sumie datków; 2. podają nazwiska i adresy, a niekiedy zawody ofiarodawców, co z kolei daje obraz zasięgu i struktury czytelnictwa; 3. wykazują aktywność poszczególnych czytelników oraz samych czytelników.

Same składki nie są wielkie. Przeważają datki poniżej 50 fenigów, mimo że według statutu kwota ta stanowiła najniższą składkę członkowską⁷⁵. Wynikało to z tego, że Szczepański zezwalał kolektorom na zbieranie mniejszych kwot⁷⁶. W takim świetle „składkujący” na Warmii dzieliliby się na 2 grupy: pierwsza — członków stałych, druga — dających datki jednorazowe (wśród nich np. dzieci, które prawnie do TCL należeć nie mogły). Jednak wobec niezachowania się akt Zarządu Głównego nie możemy ustalić dokładnej liczby członków TCL na Warmii, gdyż sama kwota 50 fen. nie może być granicą przedziału wyżej wymienionych grup czytelników. Rozpiętość datków jest duża — od 2 fenigów złożonych przez B.J. z Gronit do 2,50 marki ks. proboszcza z Szarawary. (Niekiedy był to dosłownie wdowi grosz). Szczególnie wybijają się regularna, coroczna składka Franciszka Szczepańskiego w kwocie półtorej marki. Zdarzają się też paradoksy, np. Piotr Nerowski, kapitalista z Mokin, daje 20 fenigów, a robotnik Matenia z Barwin 1 markę. Jak wynika z zestawienia, przeważają datki jednorazowe, ale wielu czytelników wpłaca na rzecz

⁷¹ Por. X sprawozdanie Towarzystwa Czytelni Ludowych w Poznaniu za rok 1890.

⁷² Gazeta Olsztyńska, 1893, nr 95.

⁷³ Gazeta Olsztyńska, 1891, nr 90; 1892, nr 22; 1893, nr 95.

⁷⁴ Gazeta Olsztyńska, 1889, nr 2, 6, 14, 16.

⁷⁵ Statut w tej sprawie mówił: „Członkiem Towarzystwa może zostać każdy pełnoletni, co się do rocznej składki w ilości 50 fen. zobowiąże”. (Zob. J. Kisielewski, op. cit., s. 249). Natomiast w instrukcji pn. *Warunki do założenia bezpłatnej Czytelni Ludowej* mówi się o stałych członkach o składce najmniej 50 fen. rocznie i składających jednorazowo — ile zechcą. (Archiwum Sikorskich, op. cit., k. 59).

⁷⁶ Gazeta Olsztyńska, 1891, nr 90.

Tabela 2

Kwoty w markach zebrane na rzecz Towarzystwa Czytelni Ludowych
w latach 1890—1900

Lp.	Czytelnia	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
1	Barczewko	—	—	3,20	1,00	—	—	0,50	0,50	3,50	4,80	—
2	Barczewo	—	—	5,05	6,85	—	0,45	2,70	—	3,75	—	3,20
3	Bartag/Ruś	1,50	0,90	4,45	—	4,20	2,25	1,75	4,60	0,20	2,80	2,20
4	Bartoły	0,20	—	—	1,50	—	—	—	—	—	—	—
5	Biesowo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Biskupiec	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	Braswald	1,90	1,00	7,90	0,50	0,30	—	—	—	—	—	—
8	Butryny	0,45	11,60	1,75	0,85	6,80	0,65	—	—	—	—	—
9	Dywity	—	0,50	1,20	—	0,80	—	0,50	0,50	—	—	—
10	Gady	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	Gietrzwałd	—	10,50	8,40	13,10	6,80	6,65	8,25	9,55	10,45	4,60	5,85
12	Gryżliny	—	0,40	0,50	0,35	0,15	0,20	0,70	1,80	0,20	1,30	—
13	Jaroty	0,90	0,80	0,50	1,20	0,20	0,60	0,20	0,10	0,20	0,50	—
14	Jedzbark	6,20	—	—	5,30	—	—	—	—	—	—	—
15	Kierzliny	—	2,55	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Kieźliny	—	1,00	0,50	—	0,50	—	—	1,00	0,50	—	—
17	Klebark Wielki	0,30	—	0,50	0,30	1,10	0,20	0,60	1,50	—	—	—
18	Kotaki	—	3,00	4,80	5,60	6,87	5,20	3,75	5,80	8,30	1,70	1,00
19	Kronowo	0,50	3,00	3,45	5,15	—	2,81	7,90	4,80	4,80	3,30	—
20	Lankowo	—	5,70	6,45	4,60	9,50	4,55	6,90	4,05	4,25	4,55	2,80
21	Leszno	—	0,60	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	Łęgajny	—	—	—	—	—	—	—	0,50	0,50	0,20	—
23	Marcinkowo	—	2,10	1,35	—	0,50	—	—	—	—	—	—
24	Mokiny	—	8,70	—	1,50	—	—	—	—	—	—	—
25	Najdymowo	—	3,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	Nerwik	—	—	2,15	—	—	—	—	—	—	—	—
27	Olsztyn	5,70	12,70	8,30	10,45	7,45	3,00	4,60	6,40	2,90	4,00	9,10
28	Pudąg	0,80	3,50	2,50	0,50	—	—	0,50	0,40	—	—	—
29	Purda	—	1,80	1,05	—	—	—	—	—	—	—	—
30	Radosy	—	—	—	—	2,20	1,60	—	2,65	—	1,10	—

Cd. tabl. 2

Lp.	Czytelnie	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890
31	Rudziska	—	—	1,60	2,80	—	—	—	—	—	—	—
32	Ramsowo	0,50	6,65	3,40	3,40	2,70	—	—	—	—	—	—
33	Raszag	—	7,25	7,70	8,00	9,05	12,45	—	4,80	—	—	—
34	Różnowo	0,80	—	1,20	0,70	0,40	0,20	0,50	2,00	—	—	—
35	Rzeck	—	3,00	4,55	4,17	—	—	—	2,60	—	—	0,50
36	Skajboby	—	—	0,50	—	—	—	—	—	—	—	0,50
37	Spręcowo	0,50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
38	Stanciewo	—	—	—	—	1,00	0,50	—	—	—	—	—
39	Stryjewe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
40	Szałstry	—	2,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	Szabruk	—	—	4,05	—	—	0,20	0,20	—	3,50	0,50	—
42	Szczesne	0,70	0,30	0,30	2,25	0,65	0,45	0,75	7,25	1,45	1,95	0,70
43	Trękus	0,50	—	1,60	—	—	1,00	1,50	0,50	—	—	—
44	Tulawki	—	3,50	2,20	—	4,15	—	—	2,45	—	—	—
45	Wrzesina	0,20	3,20	—	—	0,20	—	0,30	—	—	—	—
46	Gutkowo	—	—	0,30	0,90	0,95	0,20	0,50	5,55	—	—	1,00
47	Kaborno	0,25	—	—	1,10	—	—	—	—	—	—	—
48	Wójtowo	—	—	—	—	—	—	—	—	3,55	4,50	—
49	Inne *	15,30	12,35	2,15	3,70	10,70	4,80	1,20	3,10	0,90	1,40	0,70
	Razem	37,20	115,20	95,55	856,77	76,87	47,96	43,60	67,60	48,95	37,20	31,00

* Ofiarodawcy, których przynależności nie udało się ustalić oraz ofiarodawcy spoza Warmii.

TCL przez szereg lat (niekiedy z przerwami). I tak przez 10 lat wpłacają Antoni Braun, chałupnik z Lamkowa, Jan Surej, kapitalista, bibliotekarz z Lamkowa, Franciszek Szczepański i Michał Wiechert, kelmer, bibliotekarz z Kołaków; 9 lat: Michał Weiss, krawiec z Lamkowa; 8 lat: Tolksdorfowa z Gietrzwałdu; 7 lat: Andrzej Kaber, gospodarz z Woryt, Piotr Kielich, chałupnik z Kronowa, Gertruda Klomfas, panna z Lamkowa, Wawrzyniec Nerowski również z Lamkowa; 6 lat: Marcin Dukat, stolarz z Kronowa, Fałkowski z Olsztyna, Józef Hermański z Raszağa, Jan Jagalski, bibliotekarz z Rusi, Kubecka, żona farbiarza z Gietrzwałdu, Antoni Mazuch, kolektor z Raszağa, August Rydziewski, stolarz i Piotr Sznarbach, gospodarz, obaj z Gietrzwałdu; 5 lat: Michał Benor, doroczny z Kronowa, Boll z Różnowa, August Czeczka z Olsztyna, Antoni Frenszek, chałupnik z Pról, Antoni Kiwitt, gospodarz z Pról, Franciszek Klein, chałupnik z Kronowa, Józef Klomfass, gospodarz z Kronowa, Walenty Kryger z Raszağa, Kwas, gospodarz z Dywit, Andrzej Lewandowski, sitarz z Woryt, Andrzej Samulowski, księgarz i bibliotekarz z Gietrzwałdu oraz Z. Wałeśkowski z Lamkowa.

Jakkolwiek, wynika to z zestawienia (tabela 2), sumy datków zebranych z Warmii na TCL nie są zbyt wysokie, to jednak trudno zgodzić się z Andrzejem W a k a r e m, że „mniej szło o efekty materialne, a bardziej o ideowe”⁷⁷, gdyż sytuacja materialna Towarzystwa Czytelni Ludowych była bardzo krytyczna⁷⁸. Mimo że Warmia nie mogła być samowystarczalna, tzn. wartość przysyłanych książek nie równoważyła się z zebranymi składkami, z czego zdawał sprawę sam Szczepański⁷⁹, to jednak liczył się tu każdy grosz. Warto nadmienić, że przeciętna cena książki teceelowskiej wynosiła 70 fenigów⁸⁰, a komplet biblioteczny zawierał po 50, 100 a nawet 150 tomów.

Zestawienie składek daje również obraz zasięgu rozwoju czytelnictwa na Warmii. Nie zachowały się bowiem na ten temat żadne sprawozdania. (Wyjątek stanowi podanie liczby czytelników w bibliotece gietrzwałdzkiej z 1891 roku⁸¹). Wydaje się więc, że odrzucając datki pochodzące spoza Warmii, jak np. z Królewca czy Warszawy⁸², które są tylko ofiarami na ten dobroczynny cel, wszystkie inne można potraktować jako składki faktycznych czytelników. W wydanej ostatnio pracy autor opierając się na podobnym zestawieniu z lat 1891/92 wysunął hipotezę co do liczby czytelników w tymże okresie⁸³. Nie negując w całości tej hipotezy, obecnie w świetle zestawionych 11 lat musimy stwierdzić, że liczba ta ulegała zmianom. Najwięcej składających (czytelników) było w 1892 r. (tj. 250), najmniej w 1900 (52). Co zaś dotyczy zebranych sum, to najwięcej zebrano w roku 1891 (115,20 mk), a najmniej również w 1900 r. (31,00 mk). Liczby te świadczą niewątpliwie, jak w poszczególnych latach rozwijało się czytelnictwo na Warmii, kiedy był jego punkt szczytowy, a kiedy schyłkowy. (Nie można jednak stawiać znaku równania między liczbą składających a liczbą czytelników, których stan faktyczny był o wiele wyższy. O sumie zebranych składek decydowała w dużej mierze aktywność kolektorów, a o czytelnictwie — bibliotekarzy). Również mamy obraz aktywności poszczególnych czytelni. Na przykład z niektórych, jak

⁷⁷ A. W a k a r, *Przebudzenie narodowe Warmii*, s. 48.

⁷⁸ Por. *XIX sprawozdanie Towarzystwa Czytelni Ludowych w Poznaniu za rok 1899*.

⁷⁹ *Gazeta Olsztyńska*, 1894, nr 7, s. 1.

⁸⁰ J. K i s i e l e w s k i, op. cit., s. 41.

⁸¹ *Gazeta Olsztyńska*, 1892, nr 18, s. 4.

⁸² M.in. „*Gazeta Olsztyńska*” 1890, nr 29, 33, 50, 60; 1891, nr 4, 10, 36, 46; 1893, nr 55.

⁸³ J. W r ó b l e w s k i, *Biblioteki polskie na Warmii, Mazurach i Powiślu*, s. 67.

Tabela 3

Liczba ofiarodawców na rzecz Towarzystwa Czytelni Ludowych

Lp.	Czytelnia	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
1	Barczewko	—	—	5	4	—	—	1	1	4	7	—
2	Barczewo	—	—	—	—	—	1	10	—	8	—	6
3	Bartąg/Ruś	5	3	13	5	12	2	5	11	1	6	3
4	Bartołty	1	—	14	—	—	—	—	—	—	—	—
5	Biesowo	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
6	Biskupiec	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	Braswald	5	2	—	1	1	—	—	—	—	—	—
8	Butryny	2	17	17	—	13	2	—	—	—	—	1
9	Dywity	—	2	6	3	1	—	1	1	—	—	11
10	Gady	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
11	Gietrzwałd	—	16	17	23	16	14	16	21	20	10	11
12	Gryżliny	—	2	2	2	1	1	2	4	1	2	—
13	Jaroty	3	2	2	5	1	2	1	1	1	2	—
14	Jedzbark	14	—	—	13	—	—	—	—	—	—	—
15	Kierzliny	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Kieźliny	—	2	1	—	1	—	—	2	1	—	—
17	Klebark Wielki	1	—	1	1	2	1	3	4	—	—	—
18	Kołaki	—	5	13	15	18	12	9	17	20	3	1
19	Kronowo	1	6	10	13	—	12	17	—	17	11	—
20	Lamkowo	—	12	13	10	19	9	14	7	8	11	5
21	Leszno	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	Łęgajny	—	—	—	—	—	—	—	4	1	1	—
23	Marcinkowo	—	5	3	—	1	—	—	—	—	—	—
24	Mokiny	—	19	—	2	—	—	—	—	—	—	—
25	Najdymowo	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	Nerwik	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—
27	Olsztyn	19	26	17	23	24	9	15	15	8	12	7
28	Pudąg	—	7	5	—	—	—	—	—	—	—	—
29	Purda	3	8	5	1	—	—	1	1	—	—	—
30	Radosty	—	6	4	—	7	8	—	7	—	5	—
31	Rudziska	—	—	8	9	—	—	—	—	—	—	—
32	Ramsowo	1	22	11	8	5	—	—	—	—	—	—
33	Rasąg	—	22	27	26	20	41	—	21	—	—	—
34	Różnowo	2	—	3	2	1	1	1	9	—	—	—
35	Rzeck	—	6	12	19	—	—	—	9	—	—	1
36	Skajboty	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1
37	Spręcowo	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
38	Stanclewo	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—
39	Stryjowo	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
40	Szałstry	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	Sząbruk	—	—	9	—	—	1	1	—	3	1	—
42	Szczęsne	2	1	1	8	3	2	3	9	5	6	2
43	Trękus	1	—	4	—	—	2	7	1	—	—	—
44	Tuławki	—	11	9	—	19	—	—	9	—	—	—
45	Wrzesina	1	8	—	—	1	—	1	—	—	—	—
46	Gutkowo	—	—	1	4	4	1	2	16	—	—	1
47	Kaborno	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
48	Wójtowo	—	—	—	—	—	—	—	—	12	14	—
49	Inne *	11	5	6	4	11	10	4	8	3	3	2
Razem		74	239	250	204	194	132	114	178	113	94	52

* Ofiarodawcy, których przynależności nie udało się ustalić oraz ofiarodawcy spoza Warmii.

Biskupiec i Stryjewe nie odnotowano żadnych składek, a z niektórych datki są bardzo niewielkie.

Tak więc zarówno na podstawie tabeli 2, jak i tabeli 3 stwierdzamy 4 najaktywniejsze ośrodki czytelnice na Warmii: Gietrzwałd, Lamkowo, Olsztyn i Rasząg. Tę aktywność należy tłumaczyć tym, że w tych właśnie wioskach działali najaktywniejsi działacze — subdelegaci, bibliotekarze i kolektorzy; w Gietrzwałdzie — Samulowski, w Lamkowie — sam Szczepański, w Olsztynie — Liszewski i Pieniężny, a w Raszągu — rodzina Mazuchów. Szczególną aktywność w tym ostatnim ośrodku wykazał Jakub Mazuch, który pełnił funkcję subdelegata⁸⁴.

Tabela 4

Zawody (określniki) ofiarujących datki na TCL

Zawód (określnik)	Osób	Zawód (określnik)	Osób
1. gospodarz	— 83	28. syn chałupnika	— 2
2. chałupnik	— 35	29. szewc	— 2
3. krawiec	— 24	30. wymownik	— 2
4. doroczny	— 16	31. wyrobnik	— 2
5. grózek (a)	— 14	32. żona chałupnika	— 2
6. wdowa	— 11	33. córka chałupnika	— 1
7. robotnik	— 10	34. dozorca szosowy	— 1
8. syn gospodarski	— 7	35. dworznik	— 1
9. gospodni	— 6	36. inwalida	— 1
10. kowal	— 6	37. karczmarsz	— 1
11. stolarz	— 6	38. ksiądz proboszcz	— 1
12. mieszkaniec	— 5	39. listowy	— 1
13. kołodziej	— 4	40. młodzieniec	— 1
14. sołtys	— 4	41. pacholek szewiecki	— 1
15. córka gosp.	— 3	42. panna kapitalistka	— 1
16. kapitalista	— 3	43. piekarz	— 1
17. kelmer	— 3	44. pisarz	— 1
18. szwaczka	— 3	45. sługa wiejski	— 1
19. kupiec	— 3	46. służąca	— 1
20. mularz	— 3	47. sołtys i kapitalista	— 1
21. stelmach	— 3	48. strażnik kolejowy	— 1
22. szewc	— 3	49. syn wdowy	— 1
23. ceglarsz	— 2	50. weteran	— 1
24. dzieci	— 2	51. właścicielka domu	— 1
25. księgarz	— 2	52. żona cieśli	— 1
26. ogrodnik	— 2	53. żona farbiarza	— 1
27. palacz	— 2		

Również określniki przy wpłacających składki dają nam pewne wyobrażenie o społecznej strukturze czytelników (zob. tabela 4). Najwięcej jest rolników, chałupników, rzemieślników i robotników. Nie brak też wśród rzeszy ofiarodawców takich zawodów, jak wyrobnik, sługa wiejski czy „pacholek szewiecki”. Są wśród nich także kobiety. Wszystko to niewątpliwie świadczy, jak szerokie warstwy ludności warmińskiej objęło Towarzystwo Czytelni Ludowych.

⁸⁴ Jakub Mazuch tak apelował w „Gazecie Olsztyńskiej” „...co się tyczy innych czytelni w parafii biskupieckiej, jako to, w Stryjewie, w Bredynku, w Pudlegu, w Rydbachu i Najdymowie, to bardzo mizerna i niewdzięczna rzecz, bo panowie kolektorzy nie chcą się usiłować i swych powinności tak jak obiecali nie wypełniają. Nie trzeba czekać, aż czytelnicy datek swój przyniosą, bo rzadko kiedy, by kto dał, ale trzeba obejść i przypomnieć, nie tylko do czytelników, ale i do tych, którzy nie czytają, a z pewnością by dali, a gdy dadzą, to i po książki się zgłoszą i czytają i przez to oświata się będzie u nas

Wszelkie usiłowania dotyczące funkcjonowania sieci oraz zbierania funduszków w celu dalszej działalności TCL były tylko środkami, mającymi zapewnić dotarcie polskiej książki do jak największej rzeszy Warmiaków. Celem zaś, w rozumieniu Szczepańskiego, było oddziaływanie przez tę książkę w kierunku budzenia i zachowania świadomości narodowej. W działalności polskich bibliotek ludowych w zaborze pruskim od samych ich początków istniały trzy, często zazębiające się ze sobą nurty: religijno-moralny, oświatowy i narodowo-patriotyczny⁸⁵. Dominacja któregoś z nich była zależna od warunków miejscowych oraz właściciela bibliotek. Na przykład na Pomorzu Gdańskim w bibliotekach towarzystw agronomicznych dominował nurt oświatowy, a w bibliotekach Towarzystwa św. Wincentego à Paulo nurt moralno-religijny⁸⁶. Jeżeli chodzi o Towarzystwo Czytelni Ludowych w Poznaniu, to w jego ustawach wyeksponowane były szczególnie dwa kierunki, jak mówi o tym paragraf pierwszy statutu: „Celem Towarzystwa pod nazwą „Towarzystwo Czytelni Ludowych” jest szerzenie pożytecznych, religijne uczucia ludu podnoszących i pouczających książek polskich i zakładanie bibliotek ludowych”. Sam jednak księgozbiór TCL był tak dobrany, że każdy z trzech wyżej wymienionych nurtów miał swój udział i można było go w zależności od okoliczności wyeksponować. Szczepański postawił wyraźnie na nurt narodowo-patriotyczny. Widać to już na podstawie sprawozdań z przeprowadzonych w 1890 r. zebrań rejonowych⁸⁷, a następnie ten motyw przejawia się w każdym prawie apelu. I tak np. w 1891 r. Szczepański pisał:

„Proszę tedy jeszcze raz na ostatku wszystkich panów subdelegatów, bibliotekarzy i kolektorów, być gorliwymi w czytaniu i drugich zachęcać do gorliwego czytania, a nie skąpić datków, bo skąd się mają i książki wziąć, a to jest jedyny nasz ratunek, żebyśmy my i nasze dzieci nie zapomnieli po polsku czytać i nie zaprzestali być Polakami”⁸⁸. W następnym roku Szczepański powoływał się nawet na przykład Czechów, którzy w walce o zachowanie narodowości mieli wielkie osiągnięcia i polski kurch narodowy niejednokrotnie do ich doświadczeń nawiązywał:⁸⁹ „Bierzmy przykład z Czechów, jak oni o swój język i oświatę dbają, jak przy każdej okazji, przy każdym zgromadzeniu zbierają datki choć najdrobniejsze na cele narodowości swojej. Tylko u nas zawsze jeszcze gnuśność w tym względzie panuje i czekamy, aż się to samo lepiej zrobi. Ale nie ma wcale na to widoków, jeżeli z zdwojoną gorliwością i usilnością starać się nie będziemy o utrzymanie języka naszego, który nam jest tak miły i drogi, jak Niemcom ich własny”⁹⁰.

krzewić. Każda czytelnia chciałyby co rok nowych książek, a za to żadnej wdzięczności w datkach nie ma. Przed dwoma latami aż Zarząd Czytelni Ludowych w Poznaniu pochwałał ofiarę i wdzięczność nas Warmiaków, ale teraz, gdy oziębłość u kolektorów nastąpiła, to wszystko ustało, a tę parę trojaków co się da na czytelnie, nikogo nie wzbogaci i nie zuboży. Gdyby nie Towarzystwo Czytelni Ludowych, nie mielibyśmy żadnych książek, a więc Kochani Bracia, dalej do dzieła, książki czytamy, ale się za to choć tylko setną cząstką odwiedzamy”. (Gazeta Olsztyńska, 1893, nr 16, s. 4).

⁸⁵ Por. J. Wróblewski, *Pierwszy dokument bibliotekarstwa ludowego, w zaborze pruskim*. Bibliotekarz, 1968, nr 1—8, s. 204.

⁸⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, sygn. OA 2543.

⁸⁷ Wystąpienie Andrzeja Samulowskiego w Biskupcu.

⁸⁸ Gazeta Olsztyńska, 1891, nr 93.

⁸⁹ M.in. przy organizacji Towarzystwa Oświaty Ludowej. (W. Jakóbczyk, *Towarzystwo Oświaty Ludowej w Poznańskim 1872—1878*, Roczniki Historyczne, R. 23, 1957, s. 588).

⁹⁰ Gazeta Olsztyńska, 1892, nr 90, s. 1.

Podobnie nawołuje w swoim apelu w 1893 r. „...pamiętajmy, że jedyną naszą bronią przed zniemczeniem jest książka polska. W niej czytając sami i dzieci nasze z nich pouczając, możemy być pewni, że zachowamy język nasz ojczysty, choćbyśmy gorszych jeszcze czasów dożyć mieli”⁹¹. Takie same akcenty spotykamy w apelu zamieszczonym w dwu następnych latach: „Utrzymajmyż całą siłą te nasze polskie czytelnie ludowe, boć to nasza jedyna szkoła czytania polskiego, w której można się lepiej po polsku czytać nauczyć i dowiedzieć się wiele rzeczy potrzebnych i pożytecznych, kształcących umysł i serca. Z niej się nauczymy kochać nasz język ojczysty i szanować przodków naszych, co i inni starają się nam w pogardę poddawać”⁹².

W 1896 r. Szczepański apelując do wzmoczenia wysiłków bibliotekarzy i kolektorów pisze: „...boć to jest jedyna instytucja, która nasz polski język podtrzymuje, a my z niej się możemy naszego języka dobrze wyuczyć i w nim doskonalić, i wiele ciekawego i pouczającego dowiedzieć”⁹³. Ostatnie tego rodzaju nawoływanie spotykamy w apelu ogłoszonym w 1897 r. i powtórzonym w 1899:

„Oucicie się zatem na nowo z waszego uśpienia i czytajcie pilnie książki w Czytelniach złożone, także uczcie dzieci wasze czytać i pisać po polsku i zachęcajcie je, ażeby i one, czytając za młodu książki z polskich Czytelni, nabrały chęci i ciekawości do czytania i poznały, czem są i do której narodowości należą”⁹⁴.

Tak więc z wyżej przytoczonych urywków apeli Szczepańskiego niedwuznacznie wynika, że sprawę utrzymania narodowości wiązał on z utrzymaniem języka, do czego miała się głównie przyczynić książka polska. Sprawę tę stawiał wyraźnie i jasno bez żadnych niedomówień. Szczepański, który wiele swych sił poświęcił działalności narodowej i, jak już zaznaczyliśmy na początku, działał w trzech kierunkach⁹⁵, największe jednak sukcesy odniósł na polu bibliotekarstwa ludowego. Nie mógł ich odnieść w akcji wiecowej w sprawie języka polskiego, gdyż rezultaty były uzależnione od ogólnych warunków politycznych w państwie pruskim i nawet tacy działacze jak poseł Ignacy Łyskowski, poza akcją protestacyjną na forum sejmowym nie wskórać nie mogli⁹⁶. Tak samo nie uzyskał mandatu poselskiego, gdyż grunt do tego na Warmii był nieodpowiedni i nie udało się wyzwolić spod hegemonii „Centrum”, jak to miało miejsce na Górnym Śląsku. Natomiast akcja polskiej książki ze względu na stosunkowo łatwiejsze formy upowszechnienia miała tutaj bardziej podatne pole do działania. Była ona nie doraźną akcją mobilizującą, jak wiece czy wybory, ale cichą, skromną i długofalową pracą.

Zalążony tutaj indeks ofiarodawców stanowiący jednocześnie spis niewątpliwych, często najaktywniejszych czytelników, świadczy, że dzięki Szczepańskiemu czytelnictwo książki polskiej objęło szerokie warstwy polskiej ludności Warmii (zob. tabela 4). Jest to niewątpliwym sukces w dziele budzenia i zachowania świadomości narodowej Warmiaków, w czym tkwi wielka zasługa Franciszka Szczepańskiego.

⁹¹ Gazeta Olsztyńska, 1893, nr 95, s. 1.

⁹² Gazeta Olsztyńska, 1894, nr 92; 1895, nr 100.

⁹³ Gazeta Olsztyńska, 1896, nr 93, s. 1.

⁹⁴ Gazeta Olsztyńska, 1897, nr 102; 1899, nr 2.

⁹⁵ Szczepański uczestniczył również w innych narodowych akcjach, wystarczy choćby wymienić jego udział w warmińskim Komitecie dla uczczenia pogrzebu Mickiewicza. (Zob. Gazeta Olsztyńska, 1890, nr 25).

⁹⁶ Zob.: *Sprawozdanie posła powiatu brodnickiego Ign. Łyskowskiego o petycji ludności polskiej Prus Zachodnich względem równoprawienia języka polskiego z niemieckim*, Poznań 1873.

Ostatnie apele Szczepańskiego znajdujemy w „Gazecie Olsztyńskiej” w 1899 r.⁹⁷. Natomiast udział w zbieraniu składek notujemy jeszcze w roku następnym⁹⁸. Na tym właściwie kończą się ślady bibliotekarskiej działalności Szczepańskiego. Jeszcze w 1902 r. „Gazeta Olsztyńska” w rubryce „Listy Gazety Olsztyńskiej” zamieściła artykuł Szczepańskiego pisany 6 sierpnia w Lamkowie, w którym Szczepański polemizuje z „Warmiakiem” w sprawie rocznicy bitwy grunwaldzkiej. Kończy go zaś apelem: „Zwracam się zwłaszcza do moich Braci rodaków na Warmii z prośbą, aby gorliwie czytali i popierali naszą „Gazetę Olsztyńską”, która jako pismo szczerze katolickie i polskie jedynie rzetelnie i uczciwie ku oświacie ludu polskiego pracuje”⁹⁹. Natomiast ani słowem nie wspomina w tym artykule o czytelnich ludowych. Mamy jednak dowody, że Szczepański całkowitego kontaktu z Towarzystwem Czytelnich Ludowych w Poznaniu nie zerwał. (Wpłacał jeszcze składki i to wyższe aniżeli w latach poprzednich)¹⁰⁰. Należy wnosić, że był to już tylko udział bierny. Wiązało się to przede wszystkim z jego niedomaganiem fizycznymi, gdyż jak napisano o nim w „Gazecie Olsztyńskiej” w nekrologu: „W ostatnich latach dla starości i choroby zaniechać musiał pracy na polu narodowym”¹⁰¹. Być może, nie bez znaczenia był także kryzys starych form działania TCL, w którym dopiero po 1905 r. doszło do zasadniczych zmian i reorganizacji. Ale Szczepański już tego nie doczekał¹⁰².

⁹⁷ Gazeta Olsztyńska, 1899, nr 2, s. 1.

⁹⁸ Gazeta Olsztyńska, 1900, nr 21, 46.

⁹⁹ Gazeta Olsztyńska, 1902, nr 4, ss. 1—2.

¹⁰⁰ Zob. Czytelnia Ludowa, 1906, s. 39; odnotowana składka Szczepańskie-go za 1905 r. wynosiła 2,30 mk.

¹⁰¹ Gazeta Olsztyńska, 1907, nr 80, s. 3.

¹⁰² Franciszek Szczepański zmarł 4 lipca 1907 r. Nekrolog zamieszczony w „Gazecie Olsztyńskiej” brzmiał: „W czwartek po południu o 6-tej zmarł po długiej chorobie opatrzony Sakramentami św. nasz kochany: mąż, ojciec, szwagier i dziadek śp. *Franc. Szczepański* w 65-tym roku życia, o czym donosi prosząc o modlitwę za zmarłego w imieniu rodziny w smutku pogrążona Katarzyna Szczepańska z domu Getta. Lamkowo 5.7.1907. Pogrzeb odbędzie się w poniedziałek, 8-go przed poł. o 10-tej”. (Gazeta Olsztyńska, 1907, nr 79).

ANEKS

WYKAZ OFIARODOWCÓW NA TCL Z WARMII W LATACH 1890—1900

A. z K. 1890 — 0,25 mk; Angrik Piotr, grózek, Lamkowo 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,40, 1894 — 0,40, 1895 — 0,40; Anielski Antoni, Łajsy 1893 — 0,30; Anielski Antoni — Zametsdorf (Gietrzwałd), 1892 — 0,30; Anielski Antoni, Gietrzwałd, 1896 — 0,30, Arndt Jan, chałupnik, Ramsówko, 1891 — 0,30;

B. z Gutkowa, 1896 — 0,30, 1897 — 0,50; B. z Różnowa 1896 — 0,50; B. J. z Gronit 1894 — 0,02; B. J. z T. 1890 — 0,30; Baahr Józef, Gady 1892 — 0,30; Babel Andrzej, chałupnik (bibliotekarz), Barczewko, 1892 — 1,50, 1893 — 0,30; Babel Matyasz, Bredynki 1894 — 0,25; Babel Michał, Botowo, 1895 — 0,50; Baehr, gospodarz, Kronowo, 1893 — 0,20; Balcer, Gronity, 1899 — 0,20; Barabas, Rasząg, 1895 — 0,50; Barabas Józef, Rasząg, 1895 — 0,50; Baranowski, Olsztyn, 1895 — 0,30; Barczewski Antoni, gospodarz, Kołaki, 1892 — 0,20, 1893 — 0,20; Barczewski J. z K., 1890 — 1,00; Barduhn Walenty, stelmach, Ramsowo, 1892 — 0,30, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50 *; Bartnik, Braśwałd, 1890 — 0,20; Bartnik Jan, gospodarz, Tuławki, 1891 — 0,30, 1894 — 0,22 *; Bartnik Marcin, Tuławki, 1894 — 0,22 *; Barwińska, gospodyni, Botowo, 1895 — 0,20; Barwińska Anna, Rasząg, 1894 — 0,20; Barwiński Augustyn, Rasząg, 1894 — 0,10; Barwiński Juliusz, 1895 — 0,20; Bastkowski, Tomaszkowo, 1892 — 0,30; Bauch, Dywity, 1900 — 0,15; Bauchrowicz, Dywity, 1900 — 0,20; Bauchrowicz (Bouchrowicz) Józef, Butryny, gospodarz, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50; Bauer, Gutkowo, 1897 — 0,50; Bauer Jan, gospodarz, Tuławki, 1891 — 0,50; Behr, Kieźliny, 1897 — 0,50; Behrendt, Ruś, 1897 — 0,50; Behrent Jan, Rasząg, 1891 — 0,10; Behrendt Karol, Radosty, 1895 — 0,20; Bekmann, Szczęsne, 1898 — 0,30; Belan Piotr, stolarz, Mokiny, 1891 — 0,05; Benedeit, grózek, Butryny, 1894 — 0,20; Benedeit Józef, stelmach (bibliotekarz), 1891 — 1,00, 1894 — 0,50; Benedeit Walenty, Butryny, 1892 — 0,20; Benedykt, sitarz, Woryty, 1891 — 0,50, 1893 — 0,50, 1895 — 0,50, 1897 — 0,50; Benedykt Franciszek, Szabruk, 1898 — 1,50; Benedyktowa, Gietrzwałd, 1896 — 0,50; Benki Franciszek, Tomaszkowo, 1893 — 0,20; Benor August, Lamkowo, 1894 — 0,50, 1896 — 0,30; Benor Michał, doroczny, Kronowo, 1892 — 0,20, 1895 — 0,20, 1896 — 0,30, 1898 — 0,30; Berend Józefina, Radosty, 1899 — 0,10; Berger Anna, wdowa, Barczewo, 1900 — 0,25; Bermann Augustyn, sołtys, Radosty, 1891 — 0,80; Bielecka Elżbieta, Rasząg, 1892 — 0,10; Bielecki Jan, Rzeck, 1897 — 0,20; Bielecki Józef, Rasząg, 1893 — 0,10, 1894 — 0,10, 1895 — 0,10; Bielecki Józef, Rzeck, 1897 — 0,30; Bielecki Piotr, doroczny, Kronowo, 1892 — 0,25; Biendora Walenty, doroczny, Kierzliny, 1891 — 0,30; Bieniek August, Rasząg, 1891 — 0,50, 1892 — 0,30, 1893 — 0,30, 1894 — 0,50; Bienk, Olsztyn, 1891 — 0,25; Bieńkowski, Jaroty, 1893 — 0,20; Biermann, Rasząg, 1895 — 0,20; Bierman Józef, Rasząg, 1892 — 0,20, 1893 — 0,20, 1894 — 0,20, 1895 — 0,10; Biermański, Gutkowo, 1897 — 0,30; Biermański A., Majdy, 1895 — 0,20, 1896 — 0,20, 1899 — 0,30; Biermański Franciszek, Trękus, 1890 — 0,50, 1896 — 0,25, 1897 — 0,15; Biermański Jakub, Trękus, 1896 — 0,20, 1897 — 0,50+0,10; Biernacki Walenty, Rasząg, 1892 — 0,20, 1895 — 0,10; Biernat, Gutkowo, 1894 — 0,30; Biernatowski, Purda, 1892 — 0,50; Binger Andrzej, Szalstry, 1891 — 0,20, 1894 — 0,30; Bischof, Nikielkowo, 1892 — 0,40; Black, gospodarz, Dajtki, 1893 — 0,50+0,50; Blak Adolf, gospodarz (subdelegat), Marcinkowo, 1891 — 0,50; Blak Antoni, Dajtki, 1897 — 0,50; Bleks, Dywity (?), 1893 — 0,05; Bleks Jan, chałupnik, Nagłady, 1891 — 0,20, 1892 — 0,20; Bluhm Marcin, inwalida, Wipsowo 1894 — 0,50, 1896 — 0,25, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50, 1899 — 0,50; Blumke Katarzyna, Rasząg, 1895 — 0,05; Błażejowski, Barczewko, 1897 — 0,50, 1899 — 0,50; Błażejowski, Wilimy, 1893 — 1,50; Boehm, Dajtki, 1894 — 0,20; Boening, Tomaszkowo, 1891 — 0,50; Boenigk, Jaroty, 1892 — 0,30; Boening Joanna, Jaroty, 1890 — 0,20, 1892 — 0,20; Boenke, Jaroty, 1892 — 0,30; Bogdański Jan, robotnik, Radosty, 1892 — 0,20, 1894 — 0,50, 1895 — 0,25, 1897 — 0,30; Böhm, Rentyny, 1897 — 0,50; Boll, Różnowo, 1890 — 0,50, 1892 — 0,30, 1894 — 0,40, 1897 — 0,50, 1900 — 0,50; Boll Jan, Różnowo, 1890 — 0,30; Borchert, Wipsowo, 1899 — 0,20; Borchert Józef, Barczewko, 1898 — 1,00, 1899 — 1,00; Borchiert (Burchert), Gutkowo, 1892 — 0,30, 1893 — 0,20; Borduhn Walenty, kołodziej, Ramsowo, 1891 — 0,30; Borek Józef, grózek, Rasząg, 1891 — 0,10, 1893 — 0,50; Borek Michał, Rasząg, 1895 — 0,20; Bormann August, sołtys, Radosty, 1892 — 0,50; Bormann Rozalia, wdowa, Kronowo, 1893 — 0,15; Bormańska, wdowa,

Kronowo, 1892 — 0,15; Borowski Antoni, ceglarz, Woryty, 1892 — 0,20, 1899 — 0,50, 1900 — 0,50; Borowski Joachim, Rasząg, 1892 — 0,20, 1893 — 0,30; Bott Józef, Kronowo, 1896 — 0,50+0,50, 1898 — 0,50; Bötcher Jan, Tuławki, 1894 — 0,22 *; Bötcher Marya, córka chałupnika, 1891 — 0,10; Brall, Jaroty, 1891 — 0,50; Brann Antoni, chałupnik (kolektor), Lamkowo, 1891 — 0,20, 1892 — 0,20, 1893 — 0,20, 1894 — 0,20, 1895 — 0,30, 1896 — 0,30, 1897 — 0,30, 1898 — 0,30, 1899 — 0,25, 1900 — 0,30; Branna August, gospodarz, Bartoły Wielkie, 1892 — 0,50; Branna August, syn gospodarski, Bartoły Wielkie, 1892 — 0,50; Braun Jakub, Tuławki, 1897 — 0,20; Braun Róża, Próle, 1897 — 0,20; Braun Walenty, chałupnik, Kronowo, 1892 — 0,30, 1893 — 0,40, 1895 — 0,20; Brodowski Józef, Rzeck, 1897 — 0,10; Brodowski Marcin, Wipsowo, 1894 — 0,50, 1896 — 0,25, 1898 — 0,30; Brosch (Brosz) Augustyn, Lamkówko, 1894 — 0,50, 1896 — 0,30; Brosch (Brosz) Franciszek, Barczewko, 1898 — 1,00, 1899 — 1,00; Brosch Józef, mularz, Ramsowo, 1891 — 0,20, 1893 — 0,20; Brosz Józef, Rasząg, 1895 — 0,10; Brosz (Brosch) Katarzyna, krawcowa, Lamkowo, 1892 — 0,20, 1893 — 0,20; Brosch Marya, Różnowo, 1897 — 0,20; Brosz Michał, Rasząg, 1895 — 0,10, 1897 — 0,10; Brozi Jan, Dywity, 1892 — 0,20, 1900 — 0,40; Brzoza, Linowo, 1891 — 0,30; Brzozowski Franciszek, Linowo, 1890 — 0,20; Budzeński Franciszek, chałupnik, Kronowo, 1892 — 0,50; Burdak, Olsztyn, 1894 — 0,15+0,20; Burdak, wdowa, Różnowo, 1897 — 0,25; Burdak Józef, Różnowo, 1897 — 0,20; Bykowski A., Rasząg, 1895 — 0,15;

Certa A., Wójtowo, 1897 — 0,20; Chłosta Jan, gospodarz, Sząbruk, 1892 — 0,50; Chocholowius, Dajtki, 1895 — 0,30; Chrościelewski, pisarz, Łajsy, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50; Chrzanowski, Łajsy, 1897 — 0,50; Chustała Michał, Rudziska [?], 1893 — 0,10; Cibora, Butryny, 1891 — 0,30; Cibora, Sitno [?], 1897 — 0,50; Cichowski, Olsztyn, 1892 — 0,50; Cichowski Józef, Szalstry, 1891 — 0,25; Ciecierski, Łęgajny, 1898 — 0,50; Ciecierski Józef, Rasząg, 1891 — 0,20, 1893 — 0,20; Cyntka, wdowa, Rasząg, 1897 — 0,10; Cz., Jaroty, 1899 — 0,20; Cz., Gronity, 1890 — 0,50; Czarniecki Józef, Szczęsne, 1895 — 0,15, 1897 — 0,30; Czeczka, Olsztyn, 1897 — 0,25; Czeczka Andrzej, Gronity, 1892 — 0,50; Czeczka (Czeszka) August, Gronity, 1890 — 0,20, 1892 — 0,40+0,50, 1893 — 0,40, 1895 — 0,30, 1897 — 0,50+0,50, 1900 — 0,50; Czeczka Wiktor, gospodarz, Gronity, 1891 — 0,50, 1892 — 0,30, 1899 — 0,20; Czenia, Olsztyn, 1898 — 0,20; Czermińska Katarzyna, Rasząg, 1892 — 0,10; Czerwińska A., Rasząg, 1897 — 0,10; Czerwiński, pałac, Wipsowo, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50 *; Czerwiński, Łęgajny, 1899 — 0,20; Czodrowski, Jaroty, 1893 — 0,20; Czodrowski, Tomaszkowo, 1894 — 0,15; Czuka Józef, sołtys i kapitalista, Lamkowo, 1891 — 1,00, 1892 — 1,00; Czuka Franciszek, Lamkowo, 1899 — 0,20; Czychowska Maryanna, żona chałupnika, Mokiny, 1891 — 0,20;

D. (brak miejscowości), 1895 — 0,10; Dammer (Damer), Gutkowo, 1894 — 0,20, 1897 — 1,00; Dąbrowski (Dombrowski), Łupstych, 1892 — 0,20, 1893 — 0,20; Dąbrowski, Unieszewo, 1895 — 0,30; Dedek, Wały, 1893 — 0,30; Dembek Augustyn, Narwik, 1892 — 0,25; Dembowski, Ruś, 1892 — 0,25; Dembowski Ignacy, syn gospodarki, Lamkowo, 1892 — 0,30; Dembski Roch, wymownik, Kronowo, 1891 — 0,50, 1892 — 0,25; Diesing Fryderyk, Lamkowo, 1894 — 0,50, 1896 — 0,50; Doliwa, (brak miejscowości), 1895 — 0,10; Doliwa, Tomaszkowo, 1890 — 0,50; Dombrowski, Purda, 1892 — 0,30; Dombrowski Józef, Unieszewo, 1894 — 0,20; Dost, Olsztyn, 1890 — 0,50; Dost Adam, Marcinkowo, 1892 — 0,50; Dost August, Radosty, 1897 — 0,20, 1899 — 0,20; Dost Franciszek, Radosty, 1894 — 0,50, 1895 — 0,20; Dost Jan (kolektor), Bartoły Wielkie, 1892 — 0,15; Dost Józef, mistrz krawiecki, Jedzbark, 1890 — 0,10; Dost Józef, Olsztyn, 1891 — 0,50; Dost Stanisław, Olsztyn, 1890 — 0,50, 1891 — 0,50; Dreier, Gąglawki, 1897 — 0,20; Dreier Walenty, chałupnik, Butryny, 1891 — 0,50; Dreyer Jakub, Wójtowo, 1897 — 0,60, 1899 — 0,50; Dukat Marcin, stolarz, Kronowo, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1895 — 0,25, 1896 — 0,30+0,50, 1898 — 0,30, 1899 — 0,30; Dulisch, Dywity, 1892 — 0,20; Dulisz Andrzej, Rasząg, 1893 — 0,20; Dulisz Jan, pachofek szewiecki, Ruś, 1892 — 0,25; Dulisz Matylda, Rasząg, 1892 — 0,30; Durant Ludwig, gospodarz, Barczewko, 1893 — 0,10;

Ebert Mateusz, Wójtowo, 1899 — 0,25; Ehm August, robotnik, Radosty, 1892 — 0,15, 1894 — 0,20, 1895 — 0,30, 1897 — 0,80; Ehm Józef, gospodarz, Dziuchy, 1892 — 0,50, Ehm Piotr, Próle 1897 — 0,20; Elbing Andrzej, Szalstry, 1891 — 0,20; Elbing Joachim, Redykajny, 1890 — 0,50; Elbing Piotr, Braswałd, 1890 — 0,50; Erdtmann (Erdmann), Dorotowo, 1894 — 0,30, 1897 — 0,20; Erdmann (Erdtmann), Gronity, 1893 — 0,20, 1894 — 0,30, 1895 — 0,30; Ertmański (Erdmański), Rudziska, 1892 — 0,20, 1893 — 0,20; Erwin, Nowa Kaletka, 1894 — 0,50;

F. N., Rasząg, 1895 — 0,30; Fabelek Józef, gospodarz, Ramsowo, 1893 — 0,50; Falasiński Franciszek, Pokrzywy, 1894 — 0,50; Falk, Gutkowo, 1893 — 0,30; Falkowski, Olsztyn, 1892 — 0,30+0,30, 1893 — 0,20+0,50, 1894 — 0,30, 1896 — 0,50, 1898 — 0,50, 1900 — 0,40; Falkowski, Purda, 1891 — 0,50; Fecek Józef, Lamkowo, 1897 — 0,25; Fecki Józef, chałupnik, Lamkowo, 1891 — 0,20; Feifer Ignacy, Marcinkowo, 1892 — 0,50; Feifer Ignacy, Rzeck, 1891 — 0,50; Fex, Olsztyn, 1890 — 0,10; Fiutak Antoni, kupiec, Gietrzwałd, 1891 — 1,00, 1892 — 1,00, 1895 — 0,50; Flanc Walenty, krawiec, Bartoły Wielkie, 1892 — 0,10; Florczak, Olsztyn, 1896 — 0,20, Fox, Olsztyn, 1890 — 0,20; Focki (Foczki) Józef, Lamkowo, 1898 — 0,25, 1899 — 0,20; Frans Michał, Gryźliny, 1893 — 0,15; Frenscek (Frenszek) Antoni, chałupnik, Próle, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,30, 1896 — 0,25; Frenszek Wiktor, syn chałupnika, Próle, 1893 — 0,05; Freńczkowski, Lamkowo, 1899 — 0,50; Froesa, Olsztyn, 1894 — 0,20, 1897 — 0,20; Ful Michał, Naterki, 1898 — 0,50; Funk Jan, Radosty, 1895 — 0,10, 1899 — 0,10;

G. J., Linowo, 1890 — 0,50, 1892 — 0,50; G. J., Olsztyn, 1890 — 0,20; Gajewska Anna, Ruszajny, 1900 — 0,40; Ganswindt Franciszek, Rzeck, 1891 — 0,50; Gehrmann, Gałtawki, 1897 — 0,20; Gehrmann Michał, Gałtawki, 1897 — 0,30; Gerlicka Marya, gospodyni, Ramsowo, 1892 — 0,50; Gerlicki, Olsztyn, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1898 — 0,50, 1899 — 0,50; Gierszewska (Gierszewska), wdowa, Ramsowo, 1891 — 0,10, 1892 — 0,05; Gierszewski (Gierszewski) Piotr, robotnik, Ramsowo, 1891 — 0,50, 1892 — 0,25; Gierszewski Piotr., ogrodnik, Ramsowo, 1893 — 0,50; Geta Ignacy, Barczewko, 1899 — 0,50; Getta Jan, gospodarz, Nerwik, 1892 — 0,60; Getta Michał, (bibliotekarz), Bartoły, 1892 — 0,50; Geta Piotr, Podług, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50; Gillman Józef, Gietrzwałd, 1898 — 0,50; Gliniecki, robotnik, Ramsowo, 1892 — 0,20; Gliński Wojciech, stolarz (kolektor), Wrzesina, 1891 — 0,30; Gninka, grózek, Rasząg, 1895 — 0,10; Gninka Józef, Rasząg, 1891 — 0,20, 1894 — 0,10; Golan (Gollan), gospodarz, Dywity, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1900 — 0,40; Golan (Gollan), Olsztyn, 1893 — 0,20, 1896 — 0,30, 1897 — 0,20; Golan, gospodarz, Radosty, 1891 — 0,20; Gołaszewski, Olsztyn, 1895 — 0,40; Gorące, Gronity, 1898 — 0,50; Gorący August, strażnik kolejowy, Kronowo, 1891 — 0,50; Gorący Ignacy, Rasząg, 1891 — 0,35; Gerlicka Marya, gospodyni, Dobrag, 1891 — 0,50; Górski, Olsztyn, 1897 — 0,50; Grabosz Józef, chałupnik, Mokiny, 1891 — 0,50; Grabowski, Trękus, 1896 — 0,30; Grabowski Jakub, Górowo, pow. rezelski, 1899 — 0,20+0,20; Grabowski Józef, Kaborno, 1893 — 0,60; Gradowski Grzegorz, Tuławki, 1894 — 0,22*; Graudziński Józef, Olsztyn, 1893 — 0,25, 1894 — 0,25, 1897 — 0,25; Grochowski Marcin, Wipsowo, 1897 — 0,10; Gromke Teofil, Bartag, 1896 — 0,50, 1899 — 0,50, 1900 — 0,70; Grona Józef, Skajboty, 1892 — 0,20; Grona Rozalia, wdowa, Bartoły Wielkie, 1892 — 0,10; Gronica Justyna, krawcowa, Bartoły Wielkie, 1892 — 0,20; Grzeski Jan, chałupnik, Szałstry, 1891 — 0,50; Grzywaczewski Augustyn, Linowo, 1893 — 0,20; Gula Gertruda, Woryty, 1898 — 0,50, 1899 — 0,50; Guski, Butryny, 1894 — 0,50; Guski Józef, gospodarz, Mokiny, 1891 — 0,50; Guski Piotr, Spręcowa, 1890 — 0,50;

H., — Purda, 1890 — 0,30; H., Gronity, 1897 — 0,30, 1898 — 0,20; H. A., Peglity, 1893 — 0,30, 1895 — 0,30; H. J., Gronity, 1896 — 0,20, 1897 — 0,30; Habrowski, Łupstych, 1896 — 0,20, 1897 — 0,20; Hahn, Purda, 1891 — 0,50, 1892 — 0,20, 1893 — 0,50, 1896 — 0,50; Hanowski, chałupnik, Sząbruk, 1892 — 0,50; Hanowski, Wrzesina, 1898 — 1,00; Hanowski Józef, Barczewo, 1898 — 0,40; Hanowski Mateusz, gospodarz, Wrzesina, 1891 — 0,30; Hans, Gryźliny, 1897 — 0,50, 1899 — 1,00; Hansellek, Olsztyn, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50+0,50; Hanzelek, Ruś, 1899 — 0,50; Hanc Józef, Naterki, 1893 — 0,50; Hanz Jakub, gospodarz, Chaberkowo, 1891 — 0,50; Harder Antoni, chałupnik, Najdymow, 1891 — 0,20; Hartel Antoni, Rzeck, 1893 — 0,10; Hartel Jan, Kaborno, 1893 — 0,50; Hertel Piotr, chałupnik, Bartoły Wielkie, 1892 — 0,15; Heidasz, robotnik, Rudziska, 1893 — 0,10; Hell, Olsztyn, 1890 — 0,20; Heinig Ignacy, Olsztyn, 1891 — 0,20; Heinig Jan, Olsztyn, 1891 — 0,20; Hennig Józef, szewc, Gietrzwałd, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1896 — 0,50, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50; Henszkowski, Peglity, 1899 — 0,50; Hensellek, Olsztyn, 1891 — 0,50; Henzelek (Hensellek) Józef, wyrobnik, Ruś, 1892 — 0,20, 1894 — 0,50, 1897 — 0,25; Heppner, Wipsowo, 1897 — 0,20; Herrman Jan, Radosty, 1895 — 0,25, 1897 — 0,30; Hermann Józef, Radosty, 1894 — 0,20; Hermański, Gronity, 1899 — 0,20; Hermański, Likusy, 1891 — 0,10; Hermański, Łupstych, 1891 — 0,20; Hermański Józef, Rasząg, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50+0,50, 1897 — 0,50; Hermanowska Joanna; Rasząg,

1895 — 0,20; Hermanowski Jakub, Raszaż, 1891 — 0,20; Hermanowski Jakub, Szczęsne, 1893 — 0,25; Hermanowski Jan, Raszaż, 1893 — 0,50; Hermanowski Józef, Barwiny, 1897 — 0,20, 1898 — 0,25, 1899 — 0,50; Hertmański, Dajtki, 1890 — 0,40; Hinz, Kielary, 1892 — 0,50; Hinz Józef, gospodarz, Naterki, 1892 — 0,50; Hinzmann, Jedzbark, 1893 — 0,50; Hintzmann, gospodarz, Butryny, 1892 — 0,50; Hinzmann Franciszek, Unieszewo, 1893 — 0,25; Hinzmann Jan, gospodarz, Tuławki, 1891 — 0,20, 1892 — 0,20, 1894 — 0,22*; Hinzmann Józef, Gietrzwałd, 1898 — 0,75; Hohmann, Dywity, 1900 — 0,30; Hojnowski, Olsztyn, 1893 — 0,20; Holstajnika, Wójtowo, 1899 — 0,20; Holstein Andrzej, Olsztyn, 1894 — 0,50; Hona Józef, Raszaż, 1892 — 0,10, 1893 — 0,10, 1895 — 0,10; Honowski, Trękus, 1896 — 0,20; Hoppek Józef, chałupnik, Ramsowo, 1891 — 0,40; Hoppek Józef, syn chałupnika, Ramsowo, 1892 — 0,40;

J., Dajtki, 1890 — 0,20; J., Olsztyn, 1897 — 0,50; J., Zalbki, 1898 — 0,50; Jabłoński, Zalbki, 1897 — 0,50; Jabłoński, Mokiny, 1893 — 0,50; Jabłoński Fr., Sząbruk, 1893 — 2,00; Jach, gospodarz, Woryty, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50; Jachówna, Woryty, 1898 — 0,50; Jackowski, Olsztyn, 1891 — 0,50; Jackowski, Próle, 1898 — 0,50; Jackowski August, Różnowo, 1897 — 0,20; Jackowski Jan, Różnowo, 1897 — 0,25; Jackowski Jan, krawiec, Wipsowo, 1891 — 0,50; Jackowski Jan, krawiec, Próle, 1892 — 0,20; Jackowski Józef, karczmarz, Butryny, 1892 — 0,50; Jackowski Piotr, Wójtowo, 1897 — 0,30; Jackowski Wiktor, kupiec, Butryny, 1891 — 0,50; Jackowski Wiktor, krawiec, Butryny, 1891 — 0,50, 1894 — 0,30; Jagalski Jan (bibliotekarz), Ruś, 1893 — 4,75**, 1894 — 0,50, 1895 — 2,00, 1897 — 0,50+0,75, 1899 — 0,50, 1900 — 1,00; Jagalski Józef, mistrz szewski, Bartoły Wielkie, 1892 — 1,00; Jagała (Jagalla), Ługwałd, 1900 — 0,20; Jagała, Raszaż, 1897 — 0,20; Jakoś (Jekos) Jakub, chałupnik, Radosty, 1891 — 0,15, 1892 — 0,20, 1894 — 0,20, 1899 — 0,20; Jakubowicz Matylda, Ruś, 1894 — 0,50; Janowicz Jan, Olsztyn, 1890 — 0,20, 1891 — 0,50+0,20, 1893 — 0,20, 1894 — 0,20; Janowski, Gietrzwałd, 1900 — 0,50; Jant Józef, gospodarz, Jedzbark, 1890 — 0,50; Jasiński Antoni, robotnik, Wrzesina, 1891 — 0,30; Jasiński Franciszek, Raszaż, 1892 — 0,25, 1893 — 0,20, 1894 — 0,50, 1895 — 0,20; Jedyński, Wójtowo, 1899 — 0,20; Jeger, Kaborno, 1890 — 0,15+0,10; Jeger, Olsztyn, 1899 — 0,20; Jeger Jakub, Trękus, 1896 — 0,10; Jeleniewski Józef, Raszaż, 1891 — 0,50, 1894 — 0,25, 1895 — 0,20+0,50, 1897 — 0,25; Jeleń Józef, chałupnik, Butryny, 1892 — 0,50; Jokel, Skajboty, 1892 — 0,30; Jonka Jan, gospodarz, Radosty, 1891 — 0,15; Junkel Andrzej, grózek, Miódowki, 1891 — 0,20; Junkiewicz Jan, kelmer, Dobrag, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50*;

K., Olsztyn, 1895 — 0,20, 1897 — 0,40, 1898 — 0,50, 1899 — 0,30; K., Różnowo, 1895 — 0,20; K. z Sz., 1890 — 0,10; K., Unieszewo, 1896 — 0,20; K. z W., 1895 — 0,20; K. A., Klebark Wielki, 1897 — 0,50; K. A., Rzeck, 1893 — 0,40; K. B., Łęgajny, 1897 — 0,50; K. K., Unieszewo, 1894 — 0,20; Kaber, Zalbki, 1894 — 0,50; Kaber Andrzej, gospodarz, Woryty, 1891 — 1,00, 1892 — 1,00, 1893 — 1,00, 1894 — 1,00, 1895 — 1,00, 1899 — 0,50, 1897 — 0,50, 1900 — 1,00; Kaber Jan, Olsztyn, 1893 — 0,30+0,80; Kaber Jan, Mała Stawiguda, 1897 — 0,50; Kaber Józef, gospodarz, Nagłady, 1891 — 0,50; Kaczyńska Marya, szwaczka, Najdymowo, 1891 — 0,50; Kaczyński, Olsztyn, 1893 — 0,40; Kafka (Kawka) Józef, Wipsowo, 1894 — 0,15, 1895 — 0,25, 1897 — 0,30; Kaja Bronisława, Olsztyn, 1893 — 0,20; Kalinowski, Sząbruk, 1893 — 0,50; Kalinowski Józef, syn wdowy, Sząbruk, 1892 — 0,50; Kaliński Fr., Nagłady, 1892 — 0,20; Kalisz Andrzej, doroczny, Tuławki, 1891 — 0,50, 1894 — 0,22*; Kalisz Franciszek, Wójtowo, 1899 — 0,40; Kalisz Mikołaj, doroczny, Bartoły Wielkie, 1892 — 0,30; Kalisz Piotr, Stare Wióki, 1891 — 0,50; Kama Ignacy, Raszaż, 1892 — 0,10, 1893 — 0,10; Kama Raszaż, 1891 — 0,10; Kanclewski Adam, kołodziej, Nerwik, 1892 — 0,50; Karczewski (Korczewski) Walenty, kołodziej, Raszaż, 1891 — 0,30, 1894 — 0,30, 1897 — 0,20; Karczykowski, Gietrzwałd, 1894 — 0,50; Karczykowski, Unieszewo, 1897 — 0,30; Karczykowski, Woryty, 1898 — 0,50; Karczykowski Józef, gospodarz, Wrzesina, 1891 — 0,50; Kariowski Edmund, Olsztyn, 1891 — 0,50; Karwacki, Bałty (Butryny?), 1894 — 0,50; Karwacki, Olsztyn, 1894 — 0,20; Kelman, Skajboty, 1900 — 0,50; Kempa, Purda, 1891 — 0,50; Kersta Marcin, Raszaż, 1891 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50, 1897 — 0,50; Kersza Marcin, Botowo, 1892 — 0,50; Kewicz, Olsztyn, 1899 — 0,50; Kewicz, Trękus, 1896 — 0,10; Kielich Piotr, chałupnik, Kronowo, 1891 — 0,50, 1892 — 0,25, 1893 — 0,50, 1895 — 0,30, 1896 — 0,25+0,50, 1898 — 0,30, 1899 — 0,50; Kijewski, Ruś, 1894 — 0,50+0,20; Kijewski Stanisław, Silice, 1894 — 0,50, 1895 — 0,20, 1897 — 0,30; Kiszka Jan, Warkały, 1894 — 0,20, 1896 — 0,30; Kiszporski, Barzewo, 1896 — 0,50; Kiszporski Franciszek, ogrodnik, Barzewko, 1893 — 0,10; Kiszporski Józef, Barzewko, 1899 — 1,00; Kiwitt, córka

gosp., Mokiny, 1893 — 1,00; Kiwit, Nagłady, 1900 — 0,50; Kiwitt Andrzej, Rasząg, 1894 — 0,50; Kiwitt, gospodarz, Próle, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50; Kiwitt Jan, gospodarz, Tuławki, 1891 — 0,35, 1892 — 0,30, 1894 — 0,22 *; Kiwitt Mikołaj, doroczny, Kołaki, 1892 — 0,30, 1893 — 0,50; Klaperski, Purda, 1897 — 0,40; Klatt, Gietrzwałd, 1893 — 0,50; Klein, Gietrzwałd, 1894 — 0,25; Klein Franciszek, chałupnik, Kronowo, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1895 — 0,25, 1896 — 0,20, 1898 — 0,20; Klein Michał, Lamkówko, 1894 — 0,25; Klein Piotr, Gady, 1892 — 0,40; Klement Andrzej, Nowa Wieś, 1895 — 0,15; Klimaszewski, Barczewo, 1896 — 0,20; Klimaszewski August, Barczewo, 1896 — 0,20; Klimek, Brąswald, 1891 — 0,50; Klimek Jan, Kronowo, 1896 — 0,40, 1898 — 0,40, 1899 — 0,40; Klimek Jakub, Rudziska, 1893 — 0,40; Klimek Józef, Wójtowo, 1897 — 0,20, 1899 — 0,25; Klinger, Rasząg, 1895 — 0,10; Klinger Fr., Rasząg, 1895 — 0,20; Klinger Michał, Rasząg, 1894 — 0,10; Klinitzki, robotnik, Dobrąg, 1893 — 0,20; Klomfass, kołodziej, Rasząg, 1895 — 0,30, 1897 — 0,20; Klomfass Gertruda, właścicielka domu, Lamkowo, 1891 — 0,30; Klomfass Gertruda, panna, Lamkowo, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50, 1896 — 0,50, 1900 — 0,30; Klomfass Jan, gospodarz, Kołaki, 1892 — 0,50; Klomfass Jakub, Rzeck, 1893 — 0,10, 1897 — 0,50; Klomfass Józef, Kołaki, 1893 — 0,30, 1894 — 0,50, 1895 — 0,30, 1897 — 0,50; Klomfass Józef, Próle, 1898 — 0,25; Klomfass Józef, gospodarz, Kronowo, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1898 — 0,30, 1899 — 0,30; Klomfass Walenty, Rzeck, 1893 — 0,10, Kluzowski, Marcinkowo, 1893 — 0,50; Kłobużeński, Gryżliny, 1892 — 0,20; Kłopotowski Joachim, Pudąg, 1891 — 0,50; Kłopotowski Joachim, Rzeck, 1892 — 0,30; Knabelowski Józef, Szczesne, 1893 — 0,20; Kniffka (Knyfka) Józef, grózek, Kronowo, 1893 — 0,50, 1895 — 0,25, 1896 — 0,35+0,50, 1898 — 0,20; Kniffka (Knyfka) Michał, Kronowo, 1896 — 0,25, 1898 — 0,20; Knobel Jan, Lamkowo, 1899 — 0,20; Knopp Jan, gospodarz, Lamkowo, 1892 — 0,25; Knorowski, Lamkowo, 1898 — 0,20; Knorr Franciszek, Trękus, 1892 — 0,30; Knorr Franciszek, Linowo, 1893 — 0,30; Kobudzińska Anna, wdowa, Ramsowo, 1891 — 0,10; Kobudziński, Ramsowo, 1890 — 0,50; Kobudziński Antoni (bibliotekarz), Ramsowo, 1891 — 0,50; 1892 — 0,20; 1893 — 0,50; Kobudziński Antoni i Kobudzińska Marta, dzieci Antoniego, 1891 — 0,10; Kobyliński Augustyn, Rasząg, 1893 — 0,05; Koffka Józef, wymownik, Kronowo, 1891 — 0,50; Kojtek Augustyn, Rzeck, 1893 — 0,12; Kojtek Franciszek, Bredynki, 1894 — 0,25; Kojtek Jan, mieszkaniec, Najdymowo, 1891 — 0,20; Kojtka, Jedzbark, 1893 — 0,50; Kojtka Jan, Próle, 1895 — 0,50, 1896 — 0,20, 1898 — 0,20; Kołakowski Andrzej, Kronowo, 1895 — 0,25; Kolanowski, Gutkowo, 1897 — 0,30; Kolmed Franciszek, Szczesne, 1893 — 0,50; Komitt Franciszek, Trękus, 1892 — 0,50, Kolmit Jan, gospodarz, Tuławki, 1891 — 0,25, 1892 — 0,30, 1894 — 0,22 *; Kołakowski, Wipsowo, 1894 — 0,10; Kołakowski Andrzej, sługa wiejski, Mokiny, 1891 — 0,50; Kołakowski Józef, Wipsowo, 1894 — 0,15, 1898 — 0,50; Kołakowski Józef, krawiec, Ramsowo, 1891 — 0,10; Kołodziejska Anna, Leszno, 1891 — 0,10; Kołodziejski, Gietrzwałd, 1900 — 0,50; Kopowska Anna, Barczewo, 1898 — 0,20; Kopowska Augusta, Rasząg, 1892 — 0,10; Kopowski August, Rasząg, 1895 — 0,20, 1897 — 0,20; Kopowski Józef, Rasząg, 1893 — 0,15, 1894 — 0,20, 1895 — 0,10+0,20; Kopowski Walenty, Wipsowo, 1894 — 0,30, 1896 — 0,30, 1897 — 0,20, 1898 — 0,50; Korczak Józef, mieszkaniec, Jedzbark, 1890 — 0,20, 1893 — 0,50; Kordowicki, Stary Olsztyn, 1893 — 0,20; Kosiński, Dywity, 1900 — 0,20; Kosiński, Unieszewo, 1893 — 0,50; Kosiński Józef, Unieszewo, 1892 — 0,30; Kowalewski, Klebark, 1897 — 0,30+0,20; Kowalewski, Silice, 1897 — 0,20; Kowalska Barbara, żona chałupnika, Bartoły Wielkie, 1892 — 0,10; Kowalski Józef, gospodarz, 1890 — 0,50; Kowalki Piotr, Jedzbark, 1893 — 0,50; Kozłowski, Olsztyn, 1892 — 0,50; Kozłowski Józef, robotnik, Szwałstry, 1891 — 0,20; Kozłowski Józef, weteran, Ramsowo, 1891 — 0,20; Kozłowski Michał, Gutkowo, 1893 — 0,20; Krajewski, doroczny, Lamkowo, 1891 — 0,10, 1893 — 0,20, 1894 — 0,10, 1899 — 0,20; Krakor, chałupnik, Lamkowo, 1891 — 0,10; Krakor Józef, Jedzbark, 1893 — 0,50; Kramkowski Michał, Nowa Wieś, 1890 — 0,25, 1892 — 0,50; Kraska, Nagłady, 1896 — 0,50, 1897 — 0,50; Kraska, Olsztyn, 1894 — 0,30+0,30, Kraska Andrzej, Różnowo, 1897 — 0,20; Kraska Ludwik, Klebark Mały, 1892 — 0,50, 1893 — 0,30; Kraszewski, Olsztyn, 1891 — 0,20; Krauze Anna, Rzeck, 1892 — 0,45, 1893 — 0,30; Krauze Andrzej, Bredynki, 1894 — 0,50; 1895 — 0,50; Krauze Antoni, Rzeck, 1893 — 0,05; Krauze August, Rzeck, 1897 — 0,10; Krauze Augustyn, Lamkowo, 1893 — 0,30; Krauze Józef, Kronowo, 1895 — 0,15, 1896 — 0,20+0,30; Krebs Jan, gospodarz, Barczewo, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50; Krebs Józef, Wójtowo, 1899 — 0,50; Kreczman

Józef, Rasząg, 1892 — 0,50; Krix Józef, stolarz, Wrzesina, 1891 — 0,30; Krogull, Rasząg, 1895 — 0,20; Krogul Ignacy, Rasząg, 1892 — 0,20, 1893 — 0,20, 1894 — 0,20, 1895 — 0,25; Krogul (Krogull) Jakub, Rzeck, 1892 — 0,15, 1897 — 0,20 + 0,50; Krogul Kazimierz, Rzeck, 1892 — 0,20, 1893 — 0,10; Kroll, Ruś, 1897 — 0,50; Kruk Augustyn, Kronowo, 1898 — 0,10; Krüger Augustyn, Rzeck, 1893 — 0,10; Krygier (Kryger) Katarzyna, Rasząg, 1891 — 0,10, 1892 — 0,10; Kryger (Krüger) Walenty, Rasząg, 1892 — 0,10; 1893 — 0,10, 1894 — 0,10, 1895 — 0,10 + 0,15, 1897 — 0,10; Kryx Józef, Wójtowo, 1897 — 0,50; Kubecka, żona farbierza, Gietrzwałd, 1891 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50, 1896 — 0,60, 1897 — 0,50; Kucharzewski Bonawentura, gospodarz, Dobrąg, 1891 — 0,30; Kucharzewski Józef, Sąplaty pow. szczytyński, 1891 — 0,50; Kuczka (Kuczke) Anna, Rzeck, 1891 — 0,50, 1892 — 0,10, 1893 — 0,10; Kuczowska Anna, Rzeck, 1897 — 0,50; Kuhn Józef, doroczny, Kronowo, 1893 — 0,50, 1895 — 0,25, 1898 — 0,20; Kuhnig, Butryny, 1894 — 1,00; Kuk Franciszek, Łęgajny, 1897 — 0,50; Kukliński, Pozorty, 1896 — 0,20; Kukliński Józef, Jedzbark, 1893 — 0,50; Kulbacki, Gietrzwałd, 1893 — 0,50; Kulbacki Justyn (kolektor), 1891 — 0,50, 1892 — 0,20; Kulbacki Karol, Rudziska, 1892 — 0,30, 1893 — 0,80; Kulik Edward, Szczęsne, 1900 — 0,50; Kunig (Kuhnig) Bernard, gospodarz, Butryny, 1891 — 1,00, 1892 — 0,50; Kunejda Józef, Purda, 1891 — 0,25; Künsel Józef, Różnowo, 1892 — 0,40; Kurowski, Różnowo, 1893 — 0,20; Kurowski Andrzej, Lamkówek, 1894 — 0,50, 1896 — 0,50; Kuscha, Przykop, 1900 — 0,40; Kuzina (Kużyna) Antoni, gospodarz, Ramsówko, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50; Kuzina Ignacy, Kronowo, 1896 — 0,50; Kuzina Joachim, Ramsówko, 1891 — 0,50; Ktoś nie chcąc być wymienionym, Gietrzwałd, 1891 — 0,50; Ktoś i ktoś, Gietrzwałd, 1896 — 0,70; Ktoś z Olsztyna, 1890 — 0,20, 1891 — 0,30; Ktoś z parafii Wrzesina, 1891 — 0,50; Ktoś ze Szczęsnego, 1891 — 0,30; Kwas, gospodarz, Dywity, 1892 — 0,30, 1894 — 0,50, 1896 — 0,50, 1897 — 0,50, 1900 — 0,50; Kwiatkowski, Kieruj, 1890 — 0,30; Kwiatkowski Józef, Gietrzwałd, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50; Kwiatkowski Wiktor, Gietrzwałd, 1898 — 0,50, 1899 — 0,50; Kwitek Jan, chałupnik, M. Butryny, 1891 — 0,50; Kywit Michał, Leszno, 1891 — 0,50; Kywit Piotr, gospodarz, Mokiny, 1891 — 0,25;

Lagowski Józef, gospodarz, Szalstry, 1891 — 0,20; Lajs Piotr, Gutkowo, 1897 — 0,10; Landshöft Antoni, Lamkówek, 1894 — 0,50; Landshöft Augustyn, Lamkówek, 1894 — 0,50; Landshöft Walenty, Lamkówek, 1894 — 0,50 + 0,50, 1896 — 0,50; Langan, Jedzbark, 1893 — 0,50; Langwald Karol, Barczewko, 1898 — 1,00, 1899 — 0,50; Laser, Wrzesina, 1890 — 0,20; Laskowski, Ruś, 1890 — 0,10, 1891 — 0,10; Laufer Michał, Wipsowo, 1898 — 0,25; Leba Maciej, Barczewo, 1898 — 0,50; Leba Maryanna, Barczewo, 1896 — 0,50; Lebendich Jan, Rudziska, 1893 — 0,50; Lehmann Jan, Barczewko, 1899 — 0,30; Leimann Jan, Barczewko, 1898 — 0,50; Lengowski (brak miejscowości), 1897 — 0,30; Lengowski, Gutkowo, 1900 — 1,00; Lenzion Józef, Sząbruk, 1896 — 0,50, 1898 — 0,50; Lewandowski Andrzej, sitarz, Woryty, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1895 — 0,50, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50; Łęgowski August, Trękus, 1895 — 0,50; Lipka Antoni, doroczny, Kierzliny, 1891 — 0,30; Liszewski Józef, Pudąg, 1891 — 0,55; Lobert, Jaroty, 1896 — 0,20; Lobert Józef, Kronowo, 1898 — 0,50, 1899 — 0,50; Lohert Józef, grózek, Kronowo, 1893 — 0,25; Lorenckowski Antoni, Tomaszkowo, 1894 — 0,20; Lorkowski Franciszek, Olsztyn, 1896 — 0,30; Lubowiecka, wdowa, Wójtowo, 1897 — 0,10; Lubowiecki, Olsztyn, 1891 — 0,20, 1894 — 0,15; Lubowiecki, Woryty, 1899 — 0,50, 1900 — 0,50; Lucieński Jan, gospodarz, Jedzbark, 1890 — 0,20; Ludwig, Dajtki, 1891 — 0,20; Luma Jakub, gospodarz, Rudziska, 1892 — 0,30, 1893 — 0,10; Lupa Józef, Wipsowo, 1895 — 0,25; Luppja Jan, doroczny, Bartoły Wielkie, 1892 — 0,30; Lużaj (Luziaj) August, Rasząg, 1891 — 0,20, 1894 — 0,20, 1895 — 0,20 + 0,30, 1897 — 0,10; Lużaj (Luziaj) P., Rasząg, 1895 — 0,10, 1897 — 0,10;

M. z Unieszewa, 1890 — 0,20; 1894 — 0,25, 1896 — 0,25; M. F. z Unieszewa, 1890 — 0,50; M. J., Tuławki, 1897 — 0,20; Maczuga, Olsztyn, 1894 — 0,20, 1899 — 0,20; Maicha, Groszkowo, 1890 — 0,20; Malaszewski, Miodówko, 1897 — 0,50; Malewski, Gietrzwałd, 1900 — 0,35; Malewski, Unieszewo, 1890 — 0,20, 1893 — 0,50, 1897 — 0,30, 1899 — 0,30; Malewski Franciszek, syn gosp., Unieszewo, 1892 — 0,50; Malewski Piotr, Gietrzwałd, 1895 — 0,50; Maluga, Bartąg, 1893 — 0,20, 1896 — 0,30; Maluga Jakub, krawiec, Dorotowo, 1892 — 0,50; Margowski, Klebark, 1896 — 0,20 + 0,20; Margowski Antoni, Olsztyn, 1892 — 0,20, 1899 — 0,20, 1900 — 0,20; Margowski Antoni, Klebark Wielki, 1896 — 0,20; Margowski August, krawiec, Mokiny, 1891 — 0,50; Margowski Franciszek, krawiec, Mokiny, 1891 — 0,50, Margowski Jan, stolarz

(kolektor), Jedzbark, 1890 — 0,50; 1893 — 0,10, 1894 — 0,30; Markowski, mieszkaniec, Jedzbark, 1890 — 0,20; Markwitan Walenty, Brąswałd, 1891 — 0,50; Marx, Jaroty, 1899 — 0,30, Marx (Marks), Majdy, 1891 — 0,20, 1893 — 0,20; Marx Mikołaj, Kresk, 1895 — 0,20; Marks Ignacy, chałupnik, Ramsowo, 1891 — 0,50; Masłowski, Unieszewo, 1892 — 0,30; 1893 — 0,30+0,30, 1897 — 0,25; Masłowski, Gietrzwałd, 1896 — 0,20; Matebel Augustyn, krawiec, Unieszewo, 1892 — 0,25; Mateblowski, Butryny, 1894 — 0,30; Mateblowski, Wyrandy, 1894 — 0,50; Matenia, (brak miejscowości), 1897 — 0,45; Matenia, robotnik, Barwiny, 1898 — 1,00; Matenia Józef, Trekus, 1895 — 0,50, 1896 — 0,35; Materna Andrzej, syn gospodarski, Gietrzwałd, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50; Matyja (Matya), Mitelki (Gietrzwałd), 1893 — 0,50, 1894 — 0,30, 1895 — 0,25, 1896 — 0,25, 1897 — 0,25, 1898 — 0,25; Mayska, Tomaszkowo, 1892 — 0,50; Mazuch Antoni (kolektor), 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50, 1897 — 0,50, 1897 — 0,50; Mazuch J., Rasząg, 1895 — 0,50, 1897 — 0,50; Mazuch Jakub, Rasząg, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 1,00; Mazuch Józef, Rasząg, 1891 — 0,20, 1894 — 0,50; Melerski Jan, malarz, Mokiny, 1891 — 0,50; Mendryna, Górowo, powiat reszelski, 1898 — 0,20; Mendzicki Wilhelm, stelmach, Butryny, 1891 — 0,50; Menzel, Olsztyn, 1896 — 0,30, 1897 — 0,50+0,40; Merchlewski (Merchlowski), Olsztyn, 1894 — 0,20, 1897 — 0,20+0,40, 1898 — 0,20, 1899 — 0,20; Merchlowski, Nagłady, 1896 — 0,50, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50; Merchlowski, Gryżliny, 1897 — 0,30; Michałek Antoni, doroczny, Bartoity Wielkie, 1892 — 0,50; Miszka Jan, Radosty, 1894 — 0,10; Miskzowa, Gietrzwałd, 1895 — 0,50, 1899 — 0,50; Moczarski, Dajtki, 1894 — 0,30; Mondka Antoni, Wójtowo, 1897 — 0,30; Montkowski, Ostrowin, powiat ostródzki, 1894 — 0,20; Morga (Marga), Tomaszkowo, 1897 — 0,20, Moritz, Kajny, 1893 — 0,50; Mrówczyński, Gutkowo, 1897 — 0,10; Mrzyk, Olsztyn, 1900 — 1,00+0,50; Myszka (Myszki), Gietrzwałd, 1893 — 0,50, 1900 — 0,50;

N.N., 1892 — 0,20, 1894 — 0,20, 1895 — 0,25, 1897 — 0,20+0,20, 1898 — 0,20; N.N., Brąswałd, 1894 — 0,30; N.N., Butryny, 1894 — 0,50; N.N., Dajtki, 1893 — 0,20; N.N., Dywity, 1891 — 0,25; N.N., Gietrzwałd, 1894 — 0,50; N.N., Gietrzwałd, 1894 — 0,50; N.N., Gietrzwałd, 1894 — 0,50; N.N., Gietrzwałd, 1894 — 0,20; N.N., Jaroty, 1895 — 0,30; N.N., Majdy, 1898 — 0,20; N.N., Olsztyn, 1896 — 0,20; N.N., Ramsowo, 1894 — 0,50 *; N.N., Unieszewo, 1893 — 0,20+0,15; N.N., Szczesne, 1899 — 0,30+0,30; N.N., Tomaszkowo, 1892 — 0,30, 1894 — 0,30; Nadworska Anna, Rudziska, 1892 — 0,10; Nerowska, wdowa, Jedzbark, 1893 — 0,10; Nerowska Katarzyna, służąca, Kołaki, 1893 — 0,20; Nerowska Katarzyna, Próle, 1896 — 0,20, 1897 — 0,20; Nerowski, Wielki Rusk (Nerwik?), 1892 — 0,25; Nerowski Józef, Próle, 1895 — 0,50; Nerowski Józef, Wójtowo, 1899 — 0,20; Nerowski Piotr, kapitalista, Mokiny, 1891 — 0,20; Nerowski Piotr., syn gospodarski, Mokiny, 1891 — 0,50; Nerowski Wawrzyniec, krawiec, Mokiny, 1891 — 0,20; Nerowski Wawrzyniec, Lamkowo, 1893 — 0,50, 1894 — 0,70, 1895 — 0,50, 1896 — 0,50, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50, 1899 — 0,50; Neumann, Kronowo, 1899 — 0,30; Neumann, Tomaszkowo, 1893 — 0,20, 1896 — 0,20; Neumann, Wipowo, 1897 — 0,10; Neumann Antoni, Ruś, 1896 — 0,50, 1897 — 0,50; Neumann Franciszek, młodzienniec, Bartąg, Ruś, 1892 — 0,50; Neumann Jan, Ruś, 1894 — 0,50; Neumann Józef, gospodarz, Kronowo, 1893 — 0,25, 1896 — 0,50, 1898 — 0,40; Nicolaus, Dywity, 1892 — 0,25, 1893 — 0,30; Nicolaus, Majdy, 1892 — 0,30; Nicolaus, Butryny, 1890 — 0,20; Nikolus, Olsztyn, 1891 — 0,25; Niemierza, Olsztyn, 1890 — 0,20; Nieswandt, wdowa, Tuławki, 1892 — 0,20; Nieswandt August, Tuławki, 1894 — 0,22 *, 1894 — 0,20; Nikel, Jaroty, 1897 — 0,10; Nowak, Gronity, 1897 — 0,20+0,20; Nowak, Rasząg, 1895 — 0,10; Nowoczyn Antoni (bibliotekarz), Wrzesina, 1891 — 0,50; Nowoczyn Jan, Olsztyn, 1896 — 0,20+0,20;

O. A., Purda, 1890 — 0,30; Odrian Piotr, doroczny, Nerwik, 1892 — 0,30; Odrzyn, Wipowo, 1896 — 0,50; Olk Ignacy, Nerwik, 1892 — 0,25; Olszewski, Barczewo, 1896 — 0,20; Olszewski Jan, Ruszajny, 1898 — 0,40; Olszewski Leon, mieszkaniec, Jedzbark, 1890 — 0,50; Openkowski, Olsztyn — 1893 — 0,10, 1896 — 0,20; Orłowski, Zofijówka, 1894 — 0,30, 1896 — 0,30; Orłowski Jan, Rasząg, 1892 — 0,30, 1893 — 0,20, 1894 — 0,20, 1895 — 0,15; Orłowski Józef, Purda, 1891 — 0,25; Orzech Jan, gospodarz, Ramsowo, 1892 — 0,25, 1894 — 0,50 *; Osieja Jakub, Gutkowo, 1897 — 0,20; Ossowski, Dywity, 1891 — 0,25, 1892 — 0,30, 1900 — 0,40; Ossowski, Ługwałd, 1900 — 0,20; Ossowski Andrzej, Szczesne, 1898 — 0,30;

P. z Gutkowa, 1895 — 0,20; P. z Szczesnego, 1899 — 0,25; P. z Tomasz-

kowa, 1898 — 0,20; P. J., Tomaszkowo, 1894 — 0,25, 1895 — 0,25, 1896 — 0,25; P. O., Szczęsne, 1899 — 0,50; P. P., Tomaszkowo, 1894 — 0,30; P. S., Olsztyn, 1891 — 1,00; Pajtun Józefina, Gietrzwałd, 1899 — 0,10; Palmowska Barbara, Szczęsne, 1898 — 0,15; Palmowski, Olsztyn, 1890 — 0,30, 1891 — 0,30+0,30+0,30, 1893 — 0,30; Palmowski, gospodarz, Radosty, 1891 — 0,20; Palmowski Augustyn, Próle, 1894 — 0,50; Palmowski August, Purda, 1891 — 0,50; Palmowski Fr., Wójtowo, 1899 — 0,20; Palmowski J., Olsztyn, 1892 — 0,30; Palmowski Jan, Gietrzwałd, 1896 — 0,30; Pawłowski, Olsztyn, 1895 — 0,50; Penkwit, Olsztyn, 1895 — 0,20+0,30; Penkwitt Jakub, Nikielkowo, 1897 — 0,20; Perkowski Jakub, Pułgąg, 1891 — 0,50; Pernak Andrzej, Wiposowo, 1897 — 0,30, 1898 — 0,40; Pernak Józef, Kronowo, 1898 — 0,10, 1899 — 0,20; Petrykowski, Olsztyn, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50+0,50, 1894 — 0,50; Petrykowski Józef, Olsztyn, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,30; Petrykowski Franciszek, Szczęsne, 1897 — 0,50, 3,80 **; Pfeiffer (Pfeifer), Ruszajny, 1895 — 0,45, 1896 — 0,50; Pieczonka Joachim, Tomaszkowo, 1890 — 0,50; Piekarski August, Tuławki, 1892 — 0,10; Piekarski Jan, Wójtowo, 1897 — 0,50; Piekarski Kazimierz, Barczewko, 1892 — 0,50; Piekarski Michał, Olsztyn, 1894 — 0,30; Pingel, Olsztyn, 1894 — 0,20; Piplak Rozalia, Rudziska, 1892 — 0,10; Piwek Józef, Rzek, 1897 — 0,20; Piwkowski, Olsztyn, 1893 — 0,20; Pletkowski Augustyn, Kołaki, 1895 — 0,07; Pławiński, Olsztyn, 1900 — 0,50; Pławiński S., Olsztyn, 1899 — 0,50; Poetsch Andrzej, Gutkowo, 1893 — 0,20, 1896 — 0,20, 1897 — 0,25; Pogoda Michał, Rasząg, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,20, 1895 — 0,20; Pohl Alojzy, Nagłady, 1897 — 0,50, 1900 — 0,50; Polakowski, Ruś, 1899 — 0,50; Polakowski, Ruszajny, 1896 — 0,25; Pompecki Franciszek, Rzek, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50; Pompecki Józef, mieszkaniec, Najdymowo, 1891 — 0,50; Pompecki Piotr, gospodarz (kolektor), Najdymowo, 1891 — 0,50; Pompecki W., Rasząg, 1897 — 0,15; Popowski Antoni, gospodarz, Butryny, 1892 — 0,30; Prass, Purda, 1892 — 0,50; Prass I., gospodarz, Nowa Kaletka, 1892 — 0,30; Preuss, Wymój, 1893 — 0,20; Preyłowski, Purda, 1891 — 0,50; Pruss Antoni, Barczewo, 1896 — 0,20, 1898 — 0,20; Pruss Jan, Barczewo, 1898 — 0,55; Przygoda Józef, doroczny, Kucbory, 1891 — 0,50; Puchala Roch, dozorca szosowy, 1890 — 0,50; Puchala, Jedzbark, 1893 — 0,30; Puff Andrzej, gospodarz, Szałstry, 1891 — 0,20; Puhna Anna, córka gospodarska, Mokiny, 1891 — 1,00; Puhna Maryanna, córka gospodarska, Mokiny, 1891 — 1,00; Pulina, gosp., Szynowo, 1891 — 0,30; Pulina Józef, Szabruk, 1898 — 1,50; Pupek Jan, Rudziska, 1893 — 0,50; Purek Franciszek, Rudziska, 1892 — 0,20;

Radke (Radki) Andrzej, Kronowo, 1898 — 0,10, 1899 — 0,30; Radomski, Olsztyn, 1893 — 0,50, 1894 — 0,20+0,40, 1896 — 0,20; Rapholz Ignacy, chałupnik, Ramsowo, 1891 — 0,20; Rarek, Dywity, 1900 — 0,10; Rarek V., Wójtowo, 1897 — 0,15; Reddig Franciszek, Kronowo, 1896 — 0,20; Reisenberg Antoni, Kronowo, 1898 — 0,20; Reman Michał, chałupnik, M. Butryny, 1891 — 0,50; Riedl Józef, Ruś, 1894 — 0,50; Romański Ignacy, Rasząg, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50; Romański Piotr, Rzek, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50; Roweda Antoni, Rasząg, 1891 — 0,20, 1893 — 0,50; Roweda (Ruweda) Józef, Rasząg, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50, 1897 — 0,50; Roweda Józef, Botowo, 1895 — 0,05; Rowetka, wdowa, Barczewo, 1896 — 0,25; Ruch Andrzej, Radosty, 1895 — 0,05; 1897 — 0,10; Ruch Jakub, Tuławki, 1894 — 0,22 *, 1897 — 0,10; Ruch Józef, Olsztyn, 1893 — 0,40; Ruch Sylwester, gospodarz, Tuławki, 1891 — 0,50; 1892 — 0,40, 1894 — 0,22 *, 1897 — 0,50; Rudziewski Franciszek I., Szczęsne, 1897 — 0,50, 1898 — 0,30; Rudziewski Franciszek II, Szczęsne, 1897 — 0,50; Rycerz Piotr, Rzek, 1893 — 0,10; Rydel, Ruś, 1897 — 0,50; Rydelka, Ruś, 1899 — 0,50, 1900 — 0,50; Rydziewski, Wójtowo, 1894 — 0,20+0,20; Rydziewski August, stolarz, kupiec, Gietrzwałd, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1895 — 0,50, 1896 — 0,70, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50; Rydziewski Jan, Wójtowo, 1899 — 0,30; Rydziewski Joachim, Wójtowo, 1899 — 0,50; Rydziewski, Wójtowo, 1894 — 0,20; Rykowski Józef, Tuławki, 1894 — 0,22 *; 1897 — 0,20;

S., z Mątk, 1894 — 0,50; S. A., Jaroty, 1894 — 0,20; S. J., Olsztyn, 1891 — 0,50; S. J., Wójtowo, 1899 — 0,50; S. K., Dajtki, 1894 — 0,20; Saalmann Juliusz, Różnowo, 1897 — 0,10; Sadowski, Dajtki, 1896 — 0,40; Sadryna August, gospodarz, Jedzbark, 1890 — 0,50; Sandryna, Jedzbark, 1893 — 0,50; Sakala, Gutkowo, 1897 — 0,40; Saldyk, Mątki, 1895 — 0,25, 1896 — 0,50, 1898 — 0,50; Samulowska Anna, Gietrzwałd, 1896 — 0,50; Samulowski Andrzej, księgarz, (bibliotekarz), 1891 — 1,00, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1896 — 0,70, 1897 — 0,50; Sawicki, Próle, 1898 — 0,50; Schimelpfenig Augustyn, Rasząg, 1894 — 0,20; Schmidt Mikołaj, Tuławki, 1894 — 0,22 *; Schnarbach M., gospodarz (biblio-

tekarz), Najdymowo, 1891 — 0,90; Schnarbach P., Gietrzwałd, 1893 — 0,50; Schnarbach Paulina, panna i kapitalistka, Gietrzwałd, 1891 — 1,00; Schnarbach Piotr (kolektor), Gietrzwałd, 1891 — 0,80; Schnitter, Kortowo, 1890 — 0,50; Schnitter Jan, Bartąg, 1890 — 0,20; Schormacher Ignacy, gospodarz, Ramsowo, 1891 — 0,30; Schulz, chałupnik, Butryny, 1894 — 0,50; Schulz, listowy, Butryny, 1894 — 0,50; Schulz August, Szczesne, 1897 — 0,30; Schulz Franciszek, Gutkowo, 1897 — 0,30; Schulz Jan, chałupnik, Butryny, 1892 — 0,50; Schulz Jan, Tuławki, 1897 — 0,50; Schulz Jan, chałupnik, Barczewo, 1900 — 1,00; Schulz Joachim, Silice, 1890 — 0,30; Schulz Paweł, Tuławki, 1894 — 0,22 *; Sechting, Dajtki, 1890 — 0,20, 1891 — 0,10; Seyda, mistrz krawiecki, Olsztyn, 1893 — 0,50; 1894 — 0,60, 1896 — 0,50; Sędrowski, Olsztyn, 1890 — 0,50, 1892 — 0,30; Sędrowski Piotr, Olsztyn, 1892 — 0,20; Sękowski Andrzej, gospodarz, Kronowo, 1891 — 0,50, 1895 — 0,20; Sękowski Jan, Rzeck, 1893 — 0,10; Siarnowski, Gietrzwałd, 1894 — 0,40; Siarnowski Józef, krawiec, Tuławki, 1891 — 0,30; Siarnowski Michał, Gietrzwałd, 1897 — 0,20; Sierzyński Józef, Szczesne, 1897 — 0,50; Sikorski Antoni, księgarz (subdelegat), Gietrzwałd, 1891 — 1,00, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50, 1896 — 0,50; Sikorski Józef, krawiec, Marcinkowo, 1891 — 0,10; Sikorski Leon, piekarz, Gietrzwałd, 1891 — 0,50; Siłak, Brąswald, 1890 — 0,20; Skibowski, Brąswald, 1890 — 0,50; Skibowski Andrzej, chałupnik, Szalstry, 1891 — 0,25; Skowaś, Olsztyn, 1896 — 0,20; Skrzyński Jan, Różnowo, 1897 — 0,10; Sokołowski Józef, Tuławki, 1894 — 0,22 *; Sosnowski Augustyn, Próle, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50; Sowa, Gutkowo, 1897 — 0,20; Sowacki Józef, kowal, Barczewo, 1900 — 1,00; Sowicki Jan, Próle, 1897 — 0,50; Spiech Piotr, krawiec, Tuławki, 1892 — 0,10, 1894 — 0,22 *, 1897 — 0,50; Spiring, ksiądz proboszcz, Szarawara, 1895 — 2,50; Spiża Józef, grózek, Ruś, 1892 — 0,25; Staliński Augustyn, dworznik, Kojtryny, 1893 — 0,30; Stankiewicz, pałac, Wipsowo, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50; Stankiewicz Franciszek, Butryny, 1891 — 1,00, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50; Stankiewicz Jan, mistrz krawiecki, subdelegat, Butryny, 1891 — 1,00, 1892 — 0,50; Steffen, gospodarz, Lamkowo, 1892 — 0,30, 1893 — 0,30; Steffen Alojzy, Lamkówo, 1894 — 0,50, 1895 — 0,05; Steffen Jan, chałupnik, 1892 — 0,25, 1898 — 0,25; Steffen Jakub, Wipsowo, 1898 — 0,50; Steffen Michał, Wipsowo, 1897 — 0,30, 1898 — 0,50; Steier Karol, Kojtryny, 1892 — 0,25; Stola Józef, kolektor, Rzeck, 1892 — 0,50; Stolla Józef, Wipsowo, 1898 — 0,50; Surej Ignacy, Lamkowo, 1896 — 0,30; Surej Jan, kapitalista (bibliotekarz), Lamkowo, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50, 1896 — 0,50, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50, 1899 — 0,50, 1900 — 0,50; Suraj Marcin, gospodarz, Jedzbark, 1890 — 0,20; Sz. z Olsztyna, 1893 — 0,40; Szafryn (a), Purda, 1891 — 0,50, 1893 — 0,50; Szafryn, Wymój, 1894 — 0,50; Szafryna Józef, Kronowo, 1896 — 0,20; Szafryna, Rzeck, 1892 — 0,50; Szafryna Piotr, Pudąg, 1891 — 0,50; Szafryński Jan, wyrobnik, Gietrzwałd, 1892 — 0,50; Szafryński Piotr, Pudąg, 1892 — 0,50; Szarejna, Gietrzwałd, 1894 — 0,25; Szarmacher, grózka, Kronowo, 1896 — 0,50; Szarnowski, Szczesne, 1899 — 0,50, 1900 — 0,20; Szarnowska Marya, Dąbrówka, 1897 — 0,20; Szczepański, Gutkowo, 1897 — 0,50; Szczepański Antoni, mistrz kowalski, kolektor, Butryny, 1891 — 1,00, 1892 — 0,50, 1894 — 0,50; Szczepański Franciszek, kelmer (delegat), Lamkowo, 1891 — 1,50, 1892 — 1,50, 1893 — 1,50, 1894 — 1,50, 1895 — 1,50, 1896 — 1,50, 1897 — 1,50, 1898 — 1,50, 1899 — 1,50, 1900 — 1,50; Szczepański Michał, Kronowo, 1896 — 0,50; Szlebrowski, chałupnik, Rudziska, 1892 — 0,20; Szlebrowski, kowal, Rudziska, 1893 — 0,20; Szlebrowski Józef, Pudąg, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50; Sznarbach Piotr, gospodarz, Gietrzwałd, 1892 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50, 1896 — 1,00, 1897 — 0,50, 1900 — 0,50; Szneter, mularz, Jedzbark, 1890 — 0,50; Szpiech Ignacy, gospodarz, Mokiny, 1891 — 0,30; Szpogan, Olsztyn, 1891 — 0,20 + 0,50, 1895 — 0,20; Szpogan Jakub, Olsztyn, 1892 — 0,30; Sztoła Józef, Rzeck, 1891 — 0,50, 1893 — 0,30; Szulc, Bartąg, 1891 — 0,30; Szulc Jan, gospodarz, Próle, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50; Szulc Katarzyna, gospodyni, Próle, 1892 — 0,50; Szulczewski, Rasząg, 1895 — 0,10; Szustała Michał, Rudziska, 1892 — 0,20; Szymański, Marcinkowo, 1893 — 0,50; Szymański Mikołaj, Marcinkowo, 1892 — 0,35; Szymanowski, Olsztyn, 1896 — 0,50; Szyprowski Franciszek, mistrz krawiecki, Próle, 1893 — 0,50; Szyprowski Jakub, gospodarz, Próle, 1892 — 0,30; Szyprowski Jakub, grózek, Próle, 1893 — 0,25;

Sliwa, Gutkowo, 1894 — 0,25, 1897 — 0,50; Sliwa Michał, chałupnik, Stara Kaletka, 1892 — 0,50; Sliwa Walenty, Gutkowo, 1894 — 0,20; Spiewak, Tomaszkowo, 1890 — 0,20, 1892 — 0,20;

T. (pani T.), Gietrzwałd, 1898 — 0,10; T. A., gospodarz, Rzeck, 1892 —

0,60; Tentara August, Pudąg, 1891 — 0,45, 1892 — 0,50; Terkowski Jakub, Pudąg, 1892 — 0,50; Teszner (Teschner) Grzegorz, gospodarz, Tuławki, 1891 — 0,20, 1894 — 0,22 *; Thiel Augustyn, Rzeck, 1893 — 0,30; Tobej Piotr, gospodarz, Lamkowo, 1892 — 0,50; Tolksdorfowa, gospodyni, Gietrzwałd, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50, 1895 — 0,50, 1896 — 0,50, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50, 1900 — 0,50; Tolksdorf Bernard, Gietrzwałd, 1898 — 0,50; 1899 — 0,50; Tolksdorf Jan, Olsztyn, 1899 — 0,50; Tolksdorf Józef, Lamkowo, 1896 — 0,20, 1894 — 0,25; Tolksdorf Katarzyna, Gietrzwałd, 1897 — 0,40, 1898 — 0,10; Tontarski Mateusz, Wójtowo, 1899 — 0,20; Towarzystwo „Zgoda”, Olsztyn, 1900 — 6,00; Trempanu Mikołaj, Rasząg, 1893 — 0,10, 1894 — 0,10, 1895 — 0,10, 1897 — 0,10; Turowski, Tomaszkowo, 1892 — 0,30; Turowski, Olsztyn, 1898 — 0,20; Tużyński Antoni, szewc, Mokiny, 1891 — 0,50; Tyziak Ignacy, Rasząg, 1892 — 0,25, 1893 — 0,50, 1895 — 0,20, 1897 — 0,50; Tyziak Joachim, Rasząg, 1895 — 0,10+0,20; Tyziak Walenty, Rasząg, 1892 — 0,50, 1893 — 0,50, 1894 — 0,50;

U. z Olsztyna, 1891 — 0,50; Umiński Jan, Olsztyn, 1890 — 0,40; Urban Jan, Barzewko, 1892 — 0,50; Urban Zuzanna, Barzewko, 1892 — 0,20; Urbanowski, Nagłady, 1899 — 0,50; Urowski Walenty, Olsztyn, 1891 — 0,50, 1892 — 0,30;

W. z Olsztyna, 1892 — 0,20; Wach Józef, krawiec, Mokiny, 1891 — 0,50; Wachewicz, Różnowo, 1893 — 0,50; Wagner, syn gospodarz, Bartązek, 1892 — 0,50; Wagner, sołtys, Jedzbark, 1893 — 0,30; Wagner, Stawiguda, 1896 — 0,30; Wagner Andrzej, Próle, 1898 — 0,20; Wagner Antoni, Radosty, 1894 — 0,50, 1895 — 0,25, 1897 — 0,55, 1899 — 0,50; Wagner August, gospodarz, Próle, 1891 — 0,50; Wagner Józef, Wipsowo, 1898 — 0,25; Wagner Piotr, sołtys, Kierzliny, 1891 — 0,50; Wagner Rozalia, Rasząg, 1892 — 0,50; Waleśkowski, Bartązek, 1899 — 0,30; Waleśkowski Z., Lamkowo, 1895 — 0,50, 1896 — 0,50, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50, 1899 — 0,30; Wałykowski Józef, kapitalista, Gietrzwałd, 1891 — 0,50; Warkowski, gospodarz, Zalbki, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50; Weichert Franciszek, Wipsowo, 1897 — 0,20; Weichert Jan, syn gosp., Kolaiki, 1892 — 0,05; Weichert Jan, grózek, 1893 — 0,10, 1894 — 0,10, 1895 — 0,10; Weichert Jan (s. Michała), 1893 — 0,20; Weichert Michał, kelmer (bibliotekarz), Kolaiki, 1891 — 1,00, 1892 — 0,70, 1893 — 1,00, 1894 — 1,00, 1895 — 1,00, 1896 — 1,50, 1897 — 1,00, 1898 — 1,00, 1899 — 1,00, 1900 — 1,00; Weinath Michał, Wipsowo, 1896 — 0,30; Weinert Józef, Wipsowo, 1894 — 0,50, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50; Weiss Franciszek, kowal, Mokiny, 1891 — 0,50; Weiss Józef, mistrz krawiecki, Jedzbark, 1890 — 0,30; Weiss Józef, Radosty, 1897 — 0,40; Weiss Michał, krawiec, Lamkowo, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,20, 1894 — 0,30, 1895 — 0,30, 1896 — 0,50, 1897 — 0,50, 1898 — 0,50, 1900 — 0,20; Welki Józef, gospodarz, Próle, 1892 — 0,30; Welk Karol, Rasząg, 1892 — 0,20, 1894 — 0,10, 1895 — 0,10; Wenzel Jan, Unieszewo, 1896 — 0,30, 1898 — 0,40, 1899 — 0,30; Werner Eleonora, Woryty, 1899 — 0,50; Wesołek, Przykop. 1891 — 0,30; Wesołek Michał, gospodarz, M. Przykop, 1891 — 1,00, 1892 — 0,60, 1894 — 0,50; Wesołek Joachim, Przykop, 1895 — 0,50; Wesołowski Jan, Gady, 1892 — 0,50; Wichert Adam, ceglarnik, Barzewo, 1900 — 0,25; Wichert August, krawiec (kolektor), Marcinkowo, 1891 — 0,50; Wichert Augusta, żona cieśli, Bartoły, 1892 — 0,05; Wichert Michał, krawiec, Mokiny, 1891 — 0,50; Wieczorek Jan, Jaroty, 1893 — 0,30; Wieczorek Jan, gospodarz, Butryny, 1891 — 0,50, 1894 — 1,00; Wienat Józef, Wipsowo, 1895 — 0,50; Wiewióra Antoni, gospodarz, Ramsówko, 1891 — 0,50; Wiewióra Antoni, Rzeck, 1897 — 0,20; Wiewióra Kazimierz, gospodarz, Ramsowo, 1891 — 0,30; Wiewióra Marcin, grózek, Ramsowo, 1891 — 0,30; Wiewióra Michał, Najdymowo, 1891 — 0,20; Wilkowski, Dajtki, 1894 — 0,25; Wilkowski, Linowo, 1895 — 0,30; Wilnoch Antoni, Kronowo, 1895 — 0,36; Wiśniewski, Olsztyn, 1890 — 0,20; Witt Andrzej, gospodarz, Tuławki, 1891 — 0,30, 1892 — 0,10, 1894 — 0,22 *; Witt Antoni, Wipsowo, 1898 — 0,20; Woelk Józef, Sąpiaty, 1891 — 0,50; Woelk K., Rasząg, 1897 — 0,10; Woelki (Welki) Szczepan, gospodarz, Kronowo, 1893 — 0,50, 1898 — 0,40, 1899 — 0,30; Wolgemut, Stękiны, 1897 — 0,50; Wolgemut Jan, Rasząg, 1892 — 0,10, 1895 — 0,10, 1897 — 0,10; Wojciechowski Jan, Tuławki, 1892 — 0,50, 1894 — 0,22 *; Wojdowski, Bartąg, 1892 — 1,00, 1893 — 1,00+0,50; Wojdowski Franciszek, robotnik, Barzewo, 1900 — 0,30; Wojtkowski Franciszek, Barzewo, 1898 — 0,55; Wołowski, Olsztyn, 1893 — 0,50+0,30; Wronowski Antoni, doroczny, Kierzliny, 1891 — 0,25; Wronowski Jan, chałupnik, Kierzliny, 1891 — 0,50; Wronowski, Gietrzwałd, 1895 — 0,50; Wybraniec Józef, Gryżliny, 1894 — 0,15; Wypych, kowal (bibliotekarz), Jedzbark, 1890 — 1,50; Wypych August, chałupnik, Kronowo, 1892 — 0,30, 1893 —

0,40, 1895 — 0,15; Wypych Jan, Trękus, 1892 — 0,30; Wypych Józef, Kronowo, 1899 — 0,20; Wypych Kazimierz, doroczny, Próle, 1893 — 0,30, 1894 — 0,20; Wypych Michał, gospodarz, Kronowo, 1890 — 0,50;

Zajdel, Gutkowo, 1897 — 0,20; Zaldyk, gospodyni, Podlejki, 1892 — 0,50; Zapatek, Olsztyn, 1894 — 0,15; Zawadzki, kowal, Barczewo, 1896 — 0,20; Zawadzki Józef, Barczewo, 1896 — 0,20; Zbik, Gutkowo, 1897 — 0,20; Zbikowski, Nowa Wieś, 1890 — 0,20; Zbikowski Marceł, Olsztyn, 1893 — 1,50; Ziemski Józef, gospodarz, Naterki, 1892 — 0,50; Zientara, Kronowo, 1899 — 0,20; Zientara Andrzej, gospodarz, Marcinkowo, 1891 — 0,50; Zientara Joachim (bibliotekarz), Marcinkowo, 1891 — 0,50; Zientek (Zentek) Jan, grózek, Lamkowo, 1892 — 0,20, 1894 — 0,30; Zimecki Józef, gospodarz, Stękiń, 1891 — 0,50; Ziemermann (Ziemmermann) Antoni, Rzeck, 1891 — 0,50, 1892 — 0,50, 1893 — 0,10; Zimnicki, Ruszajny, 1898 — 0,95; Zuch, Raszaż, 1895 — 0,10.

Objaśnienie: jedną gwiazdką oznaczono przeciętną składki w wypadku, gdy zebrana kwota od kilku ofiarodawców była podana łącznie, dwoma gwiazdkami — gdy bibliotekarz wpłacał w imieniu całej czytelnicy. Uwzględniono także ofiarodawców z pogranicza Warmii i Mazur, jak Bołowo, Podlejki i innych.

JAN WRÓBLEWSKI

FRANCISZEK SZCZEPAŃSKI, ORGANIZER OF POLISH LIBRARIES

SUMMARY

The activity of the Polish movement in Warmia has increased so much during the last two decades of the 19th century that the Poles use to call them 'the period of national awakening of Warmia'. One of the most energetic and liberal members of that movement was Franciszek Szczepański, a wealthy farmer of Lamkowo in the district of Olsztyn. He organized public meetings in order to sign petitions to Prussian authorities demanding the restoration of Polish language in the curriculum of the schools. He also took active part in politics and has been chosen the first Polish candidate from Warmia for the Parliament of the Reich by his compatriots. In 1890 after being defeated in the election he has accepted the offer of *Towarzystwo Czytelni Ludowych* (Popular Libraries Association) of Poznań, and became its delegate for Warmia. He begun his activity in that capacity by calling meetings of Poles at Olsztyn, Barczewo and Biskupiec on which he stressed the importance of reading in Polish. On these meetings librarians and book collectors for the villages inhabited by Poles have been nominated. Up till then only a few Polish libraries existed in Warmia, now a dense net of well organized libraries has been formed. Polish Warmia has been divided into eight districts. At the head of each district Szczepański has put his proxy called under-delegate. As personal contact with the under-delegates, the librarians and the book collectors was not easy at that time, Szczepański addressed them through *Gazeta Olsztyńska* (Olsztyn Gazette), a periodical read by all the Poles in Warmia. He also thus reminded the members of the libraries to pay their subscriptions and published notes urging reading of Polish books.

In the nineties of the 19th century there existed about fifty Polish popular libraries in Warmia. Their members were peasants, artisans, labourers, teachers, priests, clerks etc. Although the subscription was voluntary, the members paid it readily according to their means. The most active reading centres were at Gietrzwałd, Lamkowo, Olsztyn and Raszaż.

When organizing those libraries and collecting the money to ensure their functioning Szczepański had one purpose in mind: Polish book must reach the Warmian masses. It was to serve the purpose of awakening and preserving their consciousness of nationality. That question was always stressed his addresses to the readers.

The net of popular libraries in Warmia has never been so dense and so well organized as during Szczepański's delegateship. His merits on that field are unquestionable.